

A KÖTELEZŐ KÖRNYEZETI FELELŐSSÉGBIZTOSÍTÁS

**– mint helytállást biztosító lehetőség a polgárjogi úton
nem érvényesíthető kártérítési igények esetén –**

KÉSZÍTETTÉK:

Dr. Kerekes Sándor
tanszékvezető egyetemi tanár

Dr. Kovács Erzsébet
egyetemi docens

Kék Mónika
PhD ösztöndíjas

Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem
Környezetgazdaságtani és Technológiai Tanszék

Budapest, 1997. augusztus 18.

TARTALOM

1. Bevezetés: Mi indokolja a környezetvédelmi szabályozás eszközrendszerének kiterjesztését Magyarországon?	3
1.1. A környezeti problémák megjelenése Magyarországon	3
1.1.1. Privatizáció környezetvédelmi következményei 1990-től napjainkig	3
1.1.2. Az Európai Unió tagság környezeti feltételei.....	3
1.1.3. „Gazdátlan károk”	4
1.2. Külföldi tapasztalatok	5
1.2.1. Svédországi tapasztalatok – amely az első kezdeményezést ihlette	5
1.2.2. Az Egyesült Államok tapasztalatai	6
1.2.3. Németországi tapasztalatok.....	7
1.3. Magyarországi környezetvédelmi szabályozási tapasztalatok	9
1.3.1. Jelenlegi szabályozási gyakorlat	9
1.3.2. A környezetvédelmi feladatok jelenlegi finanszírozása	10
1.3.3. A környezeti felelősségbiztosítások története Magyarországon.....	14
2. A környezeti felelősségbiztosítás általános koncepciója	18
3. A kötelező környezeti felelősségbiztosítás általunk javasolt koncepciója	21
3.1. A rendszer által érintett területek jelenlegi helyzete.....	21
3.1.1. Környezetvédelmi célú szabályozás Magyarországon.....	21
3.1.2. Kockázatkezelés (risk management) a vállalatoknál	21
3.1.3. A biztosítási ágazat jelenlegi működése	23
3.2. A rendszer működtetésének, a biztosítás megkötésének feltételei.....	28
3.2.1. Az állam javasolt szerepe.....	28
3.2.2. A szerződéskötéssel kapcsolatos feltételek.....	29
3.2.3. A biztosítás hatálya.....	36
3.2.4. Az objektív felelősség és a bizonyítás terhe	37
3.2.5. A károsult felelőssége	38
4. A kötelező környezeti felelősségbiztosítási rendszer viszonya a céltartalékképzésről és biztosítékadásról szóló jogszabálytervezethez.....	39
Irodalomjegyzék	41

1. Bevezetés:

Mi indokolja a környezetvédelmi szabályozás eszközrendszerének kiterjesztését Magyarországon?

1.1. A környezeti problémák megjelenése Magyarországon

A környezeti problémák iránti fokozott érzékenység hazánkban leegyszerűsítve két jelenségre, okra vezethető vissza: A privatizációs folyamat beindulására valamint az Európai Unióba (akkor még Európai Közösség) történő integrálódás igényére.

1.1.1. Privatizáció környezetvédelmi következményei 1990-től napjainkig

A privatizációs hullám olyan problémákat „vetett a partra”, mint pl. a már elszennyezett területek megtisztításáért való felelősség, amelyet nyilván nem lehetett az új tulajdonosra terhelni – bár a tapasztalatok azt mutatják, hogy az egykori ÁVÜ ezt a taktikát kívánta alkalmazni a privatizáció első szakaszában (1990-1992). A második szakaszban (1992-1995) már előkerültek a környezetvédelmi szempontok, de korántsem a kívánatos mértékben, és a sokszor csupán formainak nevezhető megoldások eredménye az lett, hogy a gazdátlanul illetve fedezet nélkül maradt környezeti károk hosszútávon megint csak az államnak (illetve a KTM-nek) jelentettek újabb terheket. (Sajnos a csődtörvény módosítása sem jelentett javulást. Hiába kerültek a környezeti kárelhárítási költségek a felszámolás költségei közé). Vagyis szükségessé vált a környezetvédelmi problémákkal kapcsolatos felelősségi viszonyok rendezése. Sokak azon a véleményen voltak a kezdetekkor, hogy mindez jó alkalmat teremt egy új, átláthatóbb gazdasági struktúra kialakításához és a jövőbeni követelmények, felelősségviszonyok rendezéséhez, valamint a környezeti problémák kezeléséhez (mivel tőkeforrást jelenthet és kialakíthatja a környezetvédelmi szolgáltatások piacát). 1995-től a privatizáció harmadik szakasza folyik. A korábbi késedelem behozása, sikerek utáni hajsza jellemzi ezt az időszakot. A kormány gyorsítani kívánja a folyamatot. Azonban különös környezetvédelmi jelentőségét az adja, hogy gyakorlatilag a legszennyezőbb iparágak képviselői vannak hátra. A KTM meglepő módon nem kapott jelentős többlet-jogosítványokat, bár a korábbi szakaszokhoz képest jelentősen javult a környezetvédelmi szempontok figyelembevétele. Az „eredmények” már napjainkban is tapasztalhatók; megjelentek a joghézagok és az azok kihasználására törekvők, akik végeredményben megint csak az állami terheket növelik.

Célszerű lenne egy olyan felelősségi rendszer kialakítása, amely ezeket a problémákat csökkenti, és lehetőség szerint kiveszi az állam terhei közül, áthelyezve a piac (egy konstruált piac) keretei közé. Ettől a megoldástól hosszútávon sokkal nagyobb hatékonyság várható. A kötelező felelősségbiztosítás rendszerének kidolgozása és bevezetése soha nem volt, és talán nem is lesz időszerűbb, mint most; amikor a legnagyobb szennyezők magánosítása van hátra illetve kezdődött meg.¹

1.1.2. Az Európai Unió tagság környezeti feltételei

Az Európai Unióba történő integráció mindig aktuális, sokakat foglalkoztató kérdés. A tagság feltételei között szerepel a jogharmonizáció is, amely különösen nagy fontosságúnak ítéli a környezetvédelmi jogszabályok, elvek harmonizációját.

¹ Széleskörű összefoglaló mű készült az érintett témákról: Csanádi Mária – Pácz Erzsébet: A privatizáció környezetvédelmi vonatkozásai (Környezettudományi Központ, Budapest 1996)

Esetünkben az intézményi és jogharmonizáció igénye az, amely különös figyelmet igényel. A többi között jelentős szerepe van a környezetvédelmi, környezeti felelősség rendezésére irányuló, illetve a jövőre vonatkozó következetes, és méltányos felelősségi rendszer kialakítására és működtetésére szolgáló jogszabályok megalkotásának, illetve az európai elvárásokhoz, alapelvekhez való igazításának.

Természetesen vannak eredmények, amelyek igen jelentős haladást tesznek tanúbizonyságot, ám ezzel együtt vannak újabb keletű problémák is, amelyeket orvosolni kell.

1995-ben megjelent a környezetvédelmi kerettörvény, amely haladó szellemű, megfelel az európai elvárásoknak; megjelent számos kapcsolódó rendelet, amelyek szintén európai színvonalúaknak nevezhetők. Az írott jogszabályok alapján azt a következtetést lehetne levonni, hogy hazánk ebben a tekintetben nem hagy kritikára okot. (Persze azért azt is figyelembe kell venni, hogy némi könnyebbséget jelentett az a tény, hogy az európai környezetvédelmi jog és intézményrendszer kialakulása napjainkban is folyik, ezért a hazai törvényhozás a legújabb követelményeket is képes volt beépíteni a jogszabályainkba.) Sajnos azonban az írott jogszabályok és elvek, valamint a megvalósítás más-más képet mutatnak. A gyakorlat sokszor egyáltalán nem fest jó képet; a jogszabályok betartatása nem megvalósítható, túlzott tehertételt jelentenek az érintettek számára, vagy éppen ellenérdekeltség jelentkezik. Ez sok esetben a nem körültekintő jogszabályalkotás következménye, amely figyelmen kívül hagyja a hazai sajátosságokat és nem tulajdonít jelentőséget a fokozatosságnak.²

1.1.3. „Gazdátlan károk”

Hazánkban sajnos igen jelentős tehertételt jelentenek az ún. „gazdátlan károk”, amelyekért nincs aki helytálljon. Tipikusan ilyen gondot jelentenek az elhagyott szovjet laktanyák és környékük, amelyek helyreállítása állami feladat. Azonban számos olyan esetről is tudomásunk van, ahol egyes vállalkozások szándékosan rövidtávú célok elérése alakulnak, majd egy „átalakulással” vagy megszűnéssel maguk után hagynak minden környezeti kárt (persze nem kizárólag azt) – még a felszámolás előtt gondosan kimenekítve a vagyon nagyobb részét. Ilyenkor pedig hiába a környezeti helyreállítási költségek előkelő helye a követelések kielégítésének hierarchiájában; végül gazdátlan problémává változik.³

A „gazdátlan károk” állami pénzekből finanszírozott felszámolása igen komoly forrásokat igényel, ráadásul igencsak kétséges az ilyen módon finanszírozott munkálatok hatékonysága. (Miután a vállalkozók szeretik „mély zseb”-nek tekinteni az államot, illetve az adott alapot, amely a finanszírozásban szerepet vállal.) A jövőben éppen ezért célszerű lenne az ilyen esetek előfordulását a lehető legminimálisabbra csökkenteni, illetve egy olyan rendszert felállítani, amely képes kezelni a hasonló ügyeket, ráadásul oly módon, hogy nem jelent az állami költségvetés számára újabb terhet.

1993-ban született egy javaslat a kötelező környezeti felelősségbiztosítási rendszer létrehozására Magyarországon⁴. Ez a javaslat említést tesz a rendszer fontosabb feltételeiről és jellegzetességeiről – beleértve a fontos előnyeit és potenciális buktatóit –, valamint példaként beszámol egy Svédországban működtetett hasonló rendszerről.

² Ez a probléma azonban nem magyar sajátosság, az EU országok között is számos olyan található, ahol a gyakorlat nem igazán felel meg a hirdetett elveknek, illetve a direktívákban foglaltaknak.

³ Példák: Csanádi Mária – Pácsi Erzsébet: A privatizáció környezetvédelmi vonatkozásai (Környezet-tudományi Központ, Budapest 1996)

⁴ Kerekes Sándor: Javaslat a kötelező környezeti felelősségbiztosítási rendszer létrehozására (KTM tanulmány, Készítette: Öko Rt. Budapest, 1993) majd később megjelent Napi Gazdaság, 1993. nov. 3.

A tanulmányunk célja bemutatni egy olyan kötelező környezeti felelősségbiztosítási rendszert, amely speciálisan a magyar viszonyokra alkalmazható, „testhezálló”, s a jövőben a már említett „gazdátlan károk”-kal kapcsolatos problémák (kártérítési igények, helyreállítási kötelezettség) kezelését célozza; valamint javaslatokkal szolgálni a bevezetéssel kapcsolatos problémák enyhítésére, a további feladatok elvégzésére.

Az 1995. évi LIII. tv a környezet védelmének általános szabályairól a IX. fejezetében, a 101.§ (4.) bekezdésében azt mondja, hogy: „*A környezethasználó – külön jogszabály szerint – tevékenységének megkezdéséhez kötelezhető környezetvédelmi biztosíték adására, céltartalék képzésére⁵ vagy felelősségbiztosítás megkötésére.*” Vagyis lehetőséget ad a törvény egy ilyen kötelező felelősségbiztosítási rendszer felállítására és működtetésére. A törvény idézett részlete értelmezhető úgy, hogy az érintett környezethasználó ezzel az okozott kárért az esetleges megszűnését, vagy fizetéseképtelenségét követően, illetve az elévülési időn túl felmerült kártérítési igényekért is köteles helytállni, vagyis a felmerülő helyreállítási költséget illetve kártérítést a biztosítótársaság – amellyel az adott károkozó szerződésben áll vagy állt – kell, hogy állja.

A következőkben tekintsük át, hogy külföldön milyen tapasztalatokkal rendelkeznek ebben a témában. Véleményünk szerint – annak ellenére, hogy egy saját viszonyainkra alkalmazható egyedi rendszer felállítása a cél – tanulságokat szolgáltathatnak a külföldi példák; felhívhatják a figyelmet eddig nem sejtett nehézségekre, buktatókra.

1.2. Külföldi tapasztalatok

1.2.1. Svédországi tapasztalatok – amely az első kezdeményezést ihlette

A rendszer alapja az 1989-ben elfogadott környezeti felelősségbiztosítási törvény. Megkülönbözteti a természetes személyen esett sérelmet, és a tulajdonban bekövetkezett kár esetét. A természetes személyek testi épségét érintő károkat minden esetben megtérítik, a tulajdonban esett kár viszont a biztosítás alapján csak akkor téríthető meg, ha a tulajdon természetes személyé, vagy kisvállalkozásé. Természetesen – a rendszer sajátosságaiból adódóan – nem téríthető meg olyan kár, amely a vállalkozás saját üzleti tevékenységének az eredménye. Az ilyen károkat csak akkor kompenzálják, ha különleges társadalmi okok indokolják.

A biztosítás nem terjed ki személyi sérülések esetén azon esetekre, amikor a környezet-szennyezés már a biztosítás hatálybalépése előtt fennállt, és nem lehet kártérítési igénnyel élni az 1989. július 1. előtt tulajdonon esett károk esetében sem (vagyis nincs visszamenőleges hatálya).

Minden vállalat, amely a környezetre veszélyes tevékenységet folytat, köteles környezeti felelősségbiztosítási szerződést kötni. A biztosítási díj nagysága a tevékenység típusától, kiterjedtségétől, illetve a foglalkoztatottak számától függ. Svédországban összesen 7500 olyan gyár van, amelyeket veszélyességük foka szerint különböző fizetési csoportba sorolnak. A biztosítás feltételrendszere, valamint a fizetési kategóriákba sorolás a kormány erőteljes közreműködésével történik, de az adminisztrációt a legnagyobb északi biztosítók intézik.

A svéd rendszerben minden potenciális károkozó fizet biztosítási díjat, de nem azért, hogy az okozott károkért a kártérítési felelősséget átháríthassa a biztosítóra, hanem azért, hogy a már említett három alapesetben, amikor nem lenne mód kifizetni a kártérítést a károsultnak, legyen aki mégis kifizeti ezt.

⁵ A céltartalékképzéssel és biztosítékadással kapcsolatos előterjesztésre a későbbiekben még visszatérünk.

1.2.2. Az Egyesült Államok tapasztalatai

Az Egyesült Államokban a nagy vegyipari vállalatok „fájdalmas” tapasztalatokkal rendelkeznek arra vonatkozóan, hogy az esetleges környezeti károk milyen óriási kockázatot képviselnek mind a vállalatok, mind a benne dolgozók számára. A kár maga lehet egy hirtelen olajkiömlés, vagy egy földalatti tartály szivárgásának a következménye, a hatalmas pénzügyi veszteség állandó fenyegetést jelent.⁶

A biztosító társaságok szintén tisztában vannak mindezzel, s – bár a 70-es évek elején még legtöbbjük arra törekedett, hogy kizárja a biztosításai hatóköréből a környezeti vonatkozásokat – ma már számos új konstrukció vált elérhetővé, persze sokszor nem kis összegek fejében.

Ezek a biztosítások önkéntességen alapulnak; minden vállalat saját maga mérlegelheti, hogy milyen formát vesz igénybe, illetve, hogy egyáltalán igénybe vesz-e ilyesfajta „védelmet”.

Lehetőség van arra is, hogy az egyes vállalatok önmagukat biztosítsák (ez persze a nagyobb vállalatoknak jelent valódi lehetőséget), méghozzá úgy, hogy tartalékokat képezhetnek – vagy céltartalékot könyvelhetnek el – egy speciális számlán. Ahogyan az egyes vállalatoknak megvan ez a lehetősége, több, hasonló gondolkodású társaság is kialakíthatja a saját biztosítási érdekszövetségét. A környezeti kockázatok ily módon történő biztosítása segítséget jelenthet a kis- és középvállalatok számára is. Egy ilyen, vegyipari cégeket tömörítő csoport alakult ki és létezett sokáig Affiliated Chemical Group Ltd. (ACG) néven. A céljuk az volt, hogy az „első dollárt” kínálják a károk fedezetéül, vagyis együttműködtek a biztosítási iparral. (Ugyanis a biztosító társaságok általában csak egy bizonyos határt meghaladó veszteségek esetén kínálnak segítséget.)⁷

Arra is van példa, hogy egyes vállalatok arra a következtetésre jutnak: nem veszik igénybe a biztosítások kínálta „előnyöket”. Pl. a W. R. Meadows, Inc. (Hampshire, Illinois) üzletét a körültekintő alkalmazkodásra és megfelelésre alapozta. „A vállalat proaktív módon kezelte meg a környezeti problémák minimalizálását” – mondja a cég környezeti szakértője.⁸

Ez a jelenség azonban aggodalomra adhat okot, mivel így „lyukak maradnak” a kívánnak tartott „biztonsági hálóban” (mivel nincs jogszabály, mely alapján egyes veszélyes tevékenységet folytató vállalatok kötelezhetőek lennének valamiféle környezeti felelősségbiztosítási szerződés megkötésére).⁹

Arra számítanak, hogy a jövőben a bankok lesznek ennek a viszonylag új biztosítási piacnak a legfontosabb szereplői. Néhány bank ilyen jellegű biztosítást követel meg egyes – pl. ingatlan – tranzakciók során, egy bizonyos összeghatár felett.

Láthatóan az Amerikai Egyesült Államokban az önkéntes biztosítások egyre jobban terjednek, azonban vigyázva kell következtetéseket levonni az olvasottakból. Az Egyesült Államok biztosítási gyakorlata egyedülálló abban az értelemben, hogy rendkívül erős a kormányzati befolyás. Hogy történhet meg ilyen a „világ legszabadabb” országában? Az egyes biztosító intézeteknek kötelességük mindenfajta káreseményre biztosítási konstrukcióval szolgálni,

⁶ A szövetségi Superfund, és az államok saját törvényei a legnagyobb potenciális felelősséget a tulajdonosra (illetve működtetőre) hárítják. Ezért a kockázatmenedzserek legfontosabb feladatuknak tekintik, hogy megvédjék a vállalatukat a környezeti kockázatoktól pl. egy ingatlan megvásárlása során, mivel ilyen tranzakció során könnyen előfordulhat, hogy a vállalat az ingatlannal együtt egy „szellemet” [Paul K. Freeman: Environmental Ghosts (Risk Management 1992. Febr.)] (pl. egy „elfelejtett” földalatti olajtartályt) is megvásárol, amely majd a későbbiekben fog előbukkanni, és ezzel óriási terheket róni az új tulajdonosra.

⁷ Kenneth Anspach: Insuring against environmental risks (Chemical Engineering 1993. jun.)

⁸ Kenneth Anspach: Insuring against environmental risks (Chemical Engineering 1993. jun.)

⁹ Lásd korábban a kötelező felelősségbiztosítás céljára vonatkozó megjegyzéseket!

vagyis gyakorlatilag minden egyes ügyfelet, aki szerződési kérelemmel fordul a társasághoz, el kell fogadni biztosítottként. Láthatóan ez a gyakorlat komoly veszélyeket hordoz a biztosítási ipar számára. Sokszor olyan eseményre is biztosítással kell szolgálni, amely egyébként nem minősülhetne biztosítható kockázatnak, vagyis az ilyen kockázatokat is át kell vállalni, és a bekövetkező káresemény után helyt kell állni. Természetesen mindez a társadalom számára előnyként jelenik meg, hiszen így több kockázat hárítható át, ezzel az esetleges következmények enyhíthetők.

A mi témánk szempontjából talán még érdekesebb lehet az ún. Superfund intézménye, amely hasonlóan az általunk nagyító alá vett „gazdátlan károk” problémájára kíván megoldást nyújtani.

Az Egyesült Államok példája után kanyarodjunk vissza Európába, és nézzük meg, milyen a helyzet Németországban, amely az egyesülés óta mind elhelyezkedéséből, mind méretéből adódóan befolyással van Nyugat-Európára, és Kelet- és Közép-Európára is¹⁰.

1.2.3. Németországi tapasztalatok

A Német Környezeti Felelősségi Törvény 1991 január 1-én lépett életbe, és valószínűleg hosszútávon is hatással lesz Európa környezetszennyezéssel kapcsolatos reakcióira.

Mielőtt értékelnénk a németországi környezeti felelősségi politikát érdemes végiggondolnunk a következőket:

1. Jó néhány évig Németországnak vezető szerepe volt Európában a környezeti intézkedések terén, ami magyarázható a Zöld Párt erős politikai befolyásával, valamint érezhető az igény a környezet védelme iránt egy olyan országban, amely sűrűn lakott, és erősen iparosodott.
2. Az 1961-es Vízvédelmi Törvény fedezetet kínált a veszteségekre, beleértve a veszteség elkerülésének költségei utáni kompenzációt is. Ez a korai törvény csak a vizekre vonatkozik, ám szigorú felelősséget terhel az üzemek tulajdonosaira, és más nem-üzemi szennyezőkre mind a személyi, mind a vagyoni károkért, beleértve a gazdasági károkat is, amelyek a víz megváltozott fizikai, kémiai vagy biológiai összetételének eredményeképpen alakulnak ki (beleértve a talajvíz feletti termőréteget is).
3. A felelősségnek nem voltak korlátai; még az sem számított, hogy a kár szándékos volt-e, hirtelen, vagy lassan, fokozatosan kialakuló.
Hatálybalépése után igen erős kereslet mutatkozott biztosítási védelem iránt mind az egyének, mind a vállalatok felől.

Ugyancsak érdemes végiggondolni, hogy a közgazdasági eszközök céljaként általánosságban a megelőzést (prevenció) és a kompenzációt (reparáció) szokták megemlíteni, ami a környezetvédelem szempontjából a felelős magatartásra való ösztönzést és a sérült környezeti javak helyreállítását jelentheti. A német környezeti felelősségi törvény megalkotásakor felmerült az a kérdés, hogy lehet-e a környezeti felelősség esetében a hagyományos polgári jogi felelősség szabályaira támaszkodni. A vizsgálatok arra az eredményre vezettek, hogy a legtöbb országban ez nem illeszkedik a környezeti károk sajátosságaihoz, és ezért sok esetben a károsítók felelősségrevonásának elmaradása lehet a következmény, ami semmiképpen nem ösztönöz felelős magatartásra. Olyan problémák is felmerülnek, mint:

¹⁰ Robert K. Meyers: Environmental Insurance (Business Insurance, 1993. aug.)

- a környezeti kár nem megfelelően tisztázott jelenség (kevés természettudományos ismeret áll rendelkezésre)
- a környezeti kár értékének mérése igen bonyolult, ami részben közjószág jellegével magyarázható

Ha mindezen problémákat figyelmen kívül hagyjuk, akkor is van egy komoly ellentmondás, amely azt igazolja, hogy a környezeti felelősség szabályozása nem lehet a hagyományos polgári jog feladata. Röviden ez az ellentmondás a következőképpen vázolható fel:

- a polgári jog személyek jogait védi
- a károkozók azonosítása nehéz a környezeti károk esetében (pl. légúti megbetegedések és a közlekedés közötti összefüggésben)
- az eredeti állapot helyreállítása nem megoldható a környezeti károk esetében
- a polgári jogban a kártérítési igény a károsult igénybejelentésének függvénye, és ilyen értelemben esetleges. A környezeti károk esetében sokszor a kár nem felismerhető, ezért a kártérítési igény elmaradhat.

A német bírósági gyakorlat szerint a környezeti károkkal kapcsolatos kártérítési igények megléte nem igazolható, vagyis nincs igazán társadalmi igény¹¹. Ritkák a peres eljárások, és a néhány precedens is csupán a környezeti károk egy igen kis szegmensét érintik (pl. szomszédos létesítmények károkozásával kapcsolatosak). Valószínűleg ez az oka annak, hogy jelenleg a legtöbb ország bírói gyakorlatában a szomszédjogra próbálják meg visszavezetni az esetleges környezeti károkozással kapcsolatos ügyeket.

A német felelősségi törvényről röviden a következőket érdemes tudni:

- fokozott felelősség elvét tartalmazza (ez hazánkban objektív felelősségként ismert, amikor is az eredmény, a károkozás a lényeg, függetlenül pl. a szándékosságtól)
- okozati összefüggés vélelmével él (vagyis a károkozót terheli a bizonyítás)
- biztosítja az információk hozzáférését
- definiálja a környezeti károkat előidéző hatásokat
- kísérletet tesz az ökológiai károk bevonására

Emellett azonban maradtak olyan elemek, amelyek nehézkessé teszik a károsultak kártérítési igényeinek érvényesítését:

- a védett javak körét korlátozza
- privilegizált helyzetbe hozza a normál üzemmódot, vagyis az előírások betartása esetén nem áll fenn az okozati összefüggés vélelme
- nem vezeti be az actio popularist¹²
- sem a class actiont¹³

¹¹ A németországi felelősségi törvény bemutatásakor nagyban támaszkodtunk Páczai Erzsébet: A környezeti felelősségbiztosítás bevezetésének dilemmái Németországban c. tanulmányára (KTM tanulmány, 1996)

¹² A keresetet benyújtó személy ugyan nem érintett, azonban az eljárás a szélesebb közérdek védelmére irányul

¹³ A keresetet benyújtó személy vagy csoport érintett

A felelősségi törvény kötelezővé teszi az érintett üzemek számára a fedezetről való gondoskodást, aminek a formája a környezeti felelősségbiztosítás. A német biztosítási ágazat nagy kihívásnak tartja a környezeti károk biztosítását. A feltételek kialakításakor arra törekednek, hogy a biztosított üzemek környezeti felelősségi törvény szerinti kockázata ne csökkenjen olyan mértékben, hogy a megelőző intézkedések elmulasztására teremtsen alkalmat. (Ez sok esetben a hagyományos biztosítási feltételek módosítását is maga után vonta). Ezt olyan módszerekkel kívánták elérni, mint az alacsony fedezeti összeg meghatározása, önrész kikötése, preventív intézkedések előírása, és azok ellenőrzése, adekvát tarifák megállapítása, stb. A biztosítók ezen felül arra kényszeríthetik a szerződő üzemeket, hogy feltérképezzék saját környezeti kockázataikat.

Ha a biztosítási piac oldaláról közelítjük meg a kérdést, látni kell, hogy a 90-es évek közepére gyakorlatilag felszámolódtak azok a korlátok, szabályok, amelyek a németországi biztosítási piacot Európa legrestriktívabb piacává tették. A dereguláció lehetőséget ad arra, hogy a felelősségbiztosítók nyereséggel működjenek addig is, amíg alkalmazkodnak az „új játéktérhez”. A törvényhozás elvárja, és ezzel egyidőben szűkíti is a környezeti felelősséget; egyfajta piac megszilárdítására törekszik, és védi a felelősségbiztosítókat a túlzott kiszolgáltatottságtól.

Felmerült a konkrét felelősség korlátozása is, és a törvény meghatároz egy maximális összeget – 160 millió DM-t – létesítményenként (üzemenként) a személyi sérülések esetére, és ugyanilyen összeget a vagyoni károk esetére is (vagyis összességében véve 320 millió DM-t).

Szót kell még ejteni arról is, hogy a kritikus szemlélőként milyen hibák fedezhetők fel az egyébként haladó szellemű törvényben:

- nem lett szélesebb a védett javak köre; vagyis nem terjed ki a szabadságot korlátozó károk kártérítésére és a tiszta vagyoni károkra (ami visszalépést is jelent, mivel a 60-as évek – már említett – vízháztartásról szóló törvénye felölelte ezt is)
- dologi és ökológiai károknál mód van arra, hogy a kártérítést pénzben követeljék, ami nem igazán ösztönzi a helyreállítást, valamint lehetőséget ad a túlkompenzálásra
- az ökológiai károkat nem megfelelő körültekintéssel kezeli. Azt nevezi ökológiai kárnak, amely értéke nem fejezhető ki minden további nélkül, nem képez közvetlenül személyi, dologi illetve vagyoni kárt. Ha ezekkel kapcsolatban nem áll fenn magánjogi viszony, akkor nem tartoznak a törvény hatálya alá

Az EU főként az utóbbiakat kifogásolta. Megszületett a törvény továbbfejlesztésének terve is, amely már megengedné, hogy természetvédelmi szövetségek nyújtsanak be kártérítési igényt, és a fedezetet egy a kötelező felelősségbiztosítási összegeken nyugvó pénzalap jelentené.

1.3. Magyarországi környezetvédelmi szabályozási tapasztalatok

1.3.1. Jelenlegi szabályozási gyakorlat

A mai magyarországi környezetvédelmi szabályozás alapját az 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól jelenti, amely szellemében és célkitűzéseiben megfelel az európai elvárásoknak. A gyakorlat azonban némileg eltérő képet mutat, ugyanis a haladó, és sokszor igencsak szigorú jogszabályok betartatása nem megoldható – mint erre a bevezetőben már utaltunk. Röviden érdemes áttekinteni, hogy pillanatnyilag milyen képet mutat a magyarországi környezetvédelmi szabályozás.

Közvetett, vagy gazdasági eszközök

- környezetvédelmi adók és díjak¹⁴
- környezetterhelési díjak¹⁵
- igénybevételi járulékok
- letét-visszafizetési rendszer, betétdíjak

Közvetlen, vagy adminisztratív eszközök

- határértékek és bírságok
- engedélyeztetési eljárások
- nyílt tiltás

Mind az Európai Unió, mind az OECD országok igyekeznek a szabályozóeszközök struktúrájában némi elmozdulást megvalósítani a közvetlen eszközök felől a közvetett eszközök irányába, amely Magyarország mint potenciális, illetve mint rendes tag számára is kijelöli a jövőbeli ezzel kapcsolatos feladatokat. Más szóval igyekeznek az állam közvetlen irányítását, intervencióit alacsonyabb szintre visszazsorítani, és teret engedni az olyan megoldásoknak, amely a gazdasági szereplők gazdasági döntéseit igyekszik befolyásolni (ezzel több megoldási lehetőséget is kínálni ugyanazon problémára) a kívánt cél elérése érdekében. Az általunk javasolt környezeti felelősségbiztosítási rendszer is ilyen elveket képvisel. Piacot kíván létrehozni, amely aztán magára hagyva, a piacok szabályai szerint működve, elvégzi azt a feladatot, amely egyébként csak nagy állami szerepvállalással (nagy költségekkel) lenne kivitelezhető.

1.3.2. A környezetvédelmi feladatok jelenlegi finanszírozása

Pillanatnyilag a finanszírozásban a Központi Környezetvédelmi Alapnak van a legfontosabb szerepe. Bevételei nagyrészt a környezetvédelmi termékdíjakból származnak, illetve a bírságokból, (a későbbiekben) környezethasználati- és terhelési díjakból, átengedett adóbevételekből, nemzetközi segélyekből, önkéntes befizetésekből és támogatásokból az Alap javára történő visszafizetésekből, megtérített kárelhárítási költségekből és értékpapírok utáni jövedelemből.

Az Alap bizonyos forrásai csak a bevétel származásának környezeti feladataira fordíthatók. Egyébként a bevétel:

- 75%-át környezetvédelmi fejlesztésekre, ennek támogatására,
- 10%-át, illetve egyes bevételeinek külön meghatározott részét hitelgaranciára,
- 2-5%-át környezeti kárelhárításra,
- a fennmaradó részt pedig közcélú környezetvédelmi feladatok finanszírozására lehet fordítani.

Az igényelt támogatás maximális mértéke a költségek 60%-a lehet, s ennek vissza nem téríthető része annak 30%-át nem haladhatja meg.

(A KKA-on kívül léteznek még más, törvényben szabályozott alapok, amelyek részben környezetvédelmi célokat is szolgálnak, mint pl. Területfejlesztési, Vízügyi és Földvédelmi Alapok.)

Nem elhanyagolható tény, hogy a költségvetés igen komoly összegeket kell hogy áldozzon a meglévő, senkire kötelezettségként rá nem terhelhető helyreállítási munkálatok kivitelezésére. Tipikusan ilyen terület a volt szovjet laktanyák környezeti kárainak felszámolása, amely közvetlen költségvetési támogatás formájában történik (mint erre korábban már utaltunk).

¹⁴ Azért említjük ilyen általános formában, mert sok esetben egyes adók nem tekinthetők kifejezetten környezetvédelmi céllal kivetett adóknak, hatásukban azonban jelentősek, ezért nem lehet az említéstől eltekinteni

¹⁵ A környezetterhelési díjak pillanatnyilag még nem léteznek, javaslat formájában találhatók csak meg és a későbbiekben kerülnek bevezetésre

Részt vállal a finanszírozásban az ÁPV Rt. garanciaalapja is, amely az újonnan indult Nemzeti Kármentesítési Programon keresztül bocsát a KTM rendelkezésére forrásokat.

A tapasztalatok szerint egy fejlett országban a környezetvédelmi kiadások a GDP-nek mintegy 2,5%-át teszik, vagyis az állam ekkora összeget fordít környezetvédelmi célokra. Ha ezt az arányt levetítjük a vállalati szférára, és azt mondjuk, hogy – miután a vállalatok tevékenysége során keletkezik a környezeti károk tetemes része – egy vállalatnak legalább ilyen arányban részt kell vállalnia a finanszírozásban. Ez annyit jelent, hogy a különböző

- termékdíjak
- bírságok
- környezetvédelmi célú beruházások (éves szintre vetítve)
- hulladéklerakás, hulladéktárolás költségei
- egyéb kifizetések (pl. biztosítási díjak)

aránya az árbevételhez viszonyítva ugyancsak elérheti ezt a szintet. A továbbiakban azonban koncentráljunk a kötelező kiadásokra. A beruházások nagyságának kezelése nagyon félrevezető lehet, miután:

- egy meghatározott időszakon keresztül folytatják (vagy mondjuk egy éven belül), nagysága ezért ingadozó lehet, illetve a ténye is esetleges
- sok „környezetvédelmi” beruházás az adóelőnyök kihasználása érdekében minősül ennek.

A kifizetendő bírságok, termékdíjak, stb. könnyebben vizsgálhatók, azonban sajnos pillanatnyilag nem állnak rendelkezésre olyan adatok, amelyek vállalatokra vonatkozóan (akár ágazat, akár vállalati méret szerint csoportosítva) mutatnák az összes ráfordításon belül, illetve az árbevételhez viszonyítva az említett kiadások arányát. Az ilyen adatok beszerzése pl. egy 100 vállalatot tartalmazó kis mintára nézve pl. a cégbíróságról (mérlegadatokról visszakeresve) aránytalanul nagy költségeket jelentene. A KSH szakemberei mostanában készülnek el egy olyan kérdőív mintájával, amely alapján a későbbiekben az általunk hiányolt adatok összesített gyűjtésére lehetőség nyílhat¹⁶.

JAVASLAT: A rendszer végleges kidolgozása előtt azonban mindenképpen szükséges egy ilyen áttekintés, mivel előfordulhat, hogy ennek hiányában az újonnan bevezetni kívánt – további pénzügyi terheket jelentő – szabályozó eszközök olyan lehetetlen helyzetet teremtenek a további működésre, hogy sorozatos csődközeli helyzetek alakulnának ki, illetve a betartathatatlan intézkedések száma növekedne csak a környezetminőség és környezeti biztonság helyett.

A feladat megoldható lenne egy saját felmérés alapján is, azonban a jelen tanulmány határidejét és pénzügyi kereteit ez jóval meghaladná.

Röviden érdemes azonban áttekinteni azt, hogy jelenleg milyen összegeket érint a meglévő károk felszámolása, illetve ezek az egyes érintetteknek milyen nagyságrendet képvisel.

Központi Környezetvédelmi Alap

A következőkben tájékoztató jelleggel bemutatjuk, hogy az elmúlt évben a KKA milyen összegeket fordított egyes környezetvédelmi célokra. Ezután megmutatjuk, hogy az egyes finanszírozásban résztvevő felek az 1997. évre milyen nagyságrendű összegeket irányoztak

¹⁶ Sajnos ezen adatok hiánya olyan mértékben megnehezíti a dolgunkat, hogy nem tudunk előzetes modellszámításokkal szolgálni (ez egyébként csak az egyik ok. A másik a biztosítótársaságok birtokában lévő módszerek egy része, ami üzleti titoknak minősül – erre a későbbiekben még utalni fogunk).

elő az egyes területekre vonatkozóan. Mindegyik táblázatban kiemeltük azokat a jogcímeket illetve összegeket, amelyek témánk szempontjából érdekesek.

Az Alap főbb bevételei és kiadásai 1996-ban a következők (millió Ft-ban):

BEVÉTELEK		KIADÁSOK	
Jogerősen kiszabott környezetvédelmi bírságok	964,6	Kezelés, működtetés költségei	670,1
Üzemanyag termékdíja	6693,7	ÁFA kiadások	6,0
Csomagolóeszközök termékdíja	1924,8	Kamatfizetés	60,7
Gumiabroncsok termékdíja	1262,7	Közcélú környezetvédelmi feladatok	880,6
Hűtőberendezések és -közegek termékdíja	489,6	KÖRNYEZETVÉDELMI KÁRELHÁRÍTÁS	71,7 ¹⁷
Akkumulátorok termékdíja	540,2	Támogatások környezetvédelmi fejlesztésekhez	4782,6
Bányajáradék 5%-a	877,7	Bányavállalkozókra nem terhelhető tájrendezési feladatok	1326,5
PHARE	2,0	Vállalkozásokra nem terhelhető környezetvédelmi feladatok	810,1
Egyéb bevételek	7,6	Függő, átfutó kiegy. kiadások	14,9
Beruházási támogatás visszatérülése, visszavonása	456,6		
Privatizációs bevétel	1000,0		
Függő, átfutó kiegy. bevétel	-2,1		
Folyó bevételek	14226,4	Folyó kiadások	8623,2
Összes bevétel	14226,4	Összes kiadás	8893,4

Az 1997-re vonatkozó *kiadási előirányzatok* pedig (millió Ft-ban):

Közvetlen környezetvédelmi fejlesztésekhez támogatás	10717,0
Közcélú környezetvédelmi feladatok	3100,0
Környezeti károkozás megelőzését és felderítését szolgáló munkák feltételeinek javítása	450,0
Környezeti károkozás, veszélyeztetés elhárítását szolgáló beavatkozások költségei	780,0
Kezelés és működtetés költségei	990,0
Kamatfizetés	80,0
Folyó kiadások	16117,0
Hiteltörlesztés	135,1
Összes kiadás	16252,1

¹⁷ Ennél a számnál meg kell jegyezni, hogy az előirányzatokban (eredetiben és a módosítottban is) 550,0 millió Ft szerepelt.

ÁPV Rt.

A privatizációval, vagyonkezeléssel összefüggő ráfordítási, tartalékolási *előirányzatai* (millió Ft-ban):

Közvetlen privatizációs kiadások	12000
Működési költségek	3500
Önkormányzatokat illető kifizetések	25000
Átalakuló társaságoknak visszautalásra kerülő részesedés teljesítése (20%)	27000
Kárpótlási jegyek életjáradékra való váltásával kapcsolatos kifizetések	2000
Reorganizáció	10000
Agrár-reorganizációs program kamatterheinek átvállalása	5300
Gazdálkodók által okozott, vagyonfedezettel nem rendelkező környezeti károk és veszélyeztetések elhárításának támogatására a KKA-ba félévente egyösszegű átutalás	1000
Mecsekurán Kft. vesztesége fedezete	1000
Területfejlesztési támogatások	7000
Nem az ÁPV Rt. portfóliójába tartozó volt szovjet ingatlanok környezetvédelmi kárelhárítása	360
Összesen	94160
Tartalékolás jóállással, szavatossággal, kezességvállalással kapcsolatos jövőbeni kifizetésekre	6700

A számokból kitűnik, hogy évente hozzávetőlegesen milyen nagyságrendű az az összeg, amit környezeti kárelhárításra költ az ország (persze ebben nincsenek benne az egyes vállalatok saját elhatározásból megvalósított kárelhárítási munkái) (millió Ft):

Környezeti károkozás, veszélyeztetés elhárítását szolgáló beavatkozás költségei (KKA-ból)	780
Gazdálkodók által okozott, vagyonfedezettel nem rendelkező környezeti károk és veszélyeztetések elhárításának támogatására a KKA-ba félévente egyösszegű átutalás (ÁPV Rt. részéről)	1000
Nem az ÁPV Rt. portfóliójába tartozó volt szovjet ingatlanok környezetvédelmi kárelhárítása (ÁPV Rt. részéről)	360
Összesen	2400

A fentiek szerint 2400 millió forint az az összeg, amit az 1997-es évre vonatkozóan előirányoztak környezetvédelmi kárelhárítási munkálatokra az egyes finanszírozásban résztvevő felek. Mindez azt jelenti, hogy a gazdátlanul maradt károk elhárítása éves szinten ennyit jelent az állam számára. Valószínűleg ennél sokkal nagyobb összegeket is érinthet a teljes kár nagysága, azonban az biztos, hogy a költségvetés a fenti 2,4 milliárdos összeget kész kifizetni a problémák egy részének felszámolására¹⁸. A már meglévő problémáknak sajnos más megoldása nem nagyon adható; az általunk a későbbiekben javasolt környezeti felelősségbiztosítási rendszer mindössze arra képes, hogy a hatálybelépését követően akadályozza meg a hasonló helyzetek kialakulását. Bevezetése költségekkel jár, azonban valószínűleg

¹⁸ Egyes vélemények szerint évente kb. ekkora összeget lenne szükséges begyűjteni ahhoz, hogy a jövőben ilyen szintű éves kárelhárítás finanszírozható legyen, méghozzá a károkozók által befizetett összegekből (a „Szennyező Fizessen” elvnek megfelelően).

hosszútávon mindenképpen megéri. Ezek a költségek röviden a következőkben foglalhatók össze (ezekre a következőkben még visszatérünk):

- A rendszer bevezetését megelőző állapotfelmérések költsége (csak esetleges)
- Kezdetekben (kb. 5 éves időtartamig) a viszontbiztosítás kockázatának átvállalása
- Kockázati alap létrehozása, amely az első időkben a nehezen becsülhető károkra nyújtana fedezetet a biztosítótársaságok részére
- Résztvevő biztosítótársaságok kiválasztása és előzetes vizsgálata
- Kötelezett vállalatok körének kijelölése
- A megfelelő ellenőrzési és szankciós rendszer kidolgozása

A jelenlegi környezetvédelmi kerettörvény – mint már utaltunk rá – lehetőséget ad a környezeti felelősségbiztosítási rendszer kidolgozására és működtetésére. Rendelkezésre állnak más országok tapasztalatai ezen a téren, vagyis érdemes gondolkodni egy jelenleg nagyon haladó, kevés példával álló, egyébként hosszútávon jelentős sikerekkel kecsegtető rendszer kidolgozásán.

1.3.3. A környezeti felelősségbiztosítások története Magyarországon

Mint arra már utaltunk, az első kezdeményezés **1993-ban** merült fel, egy az Öko Rt. által készített tanulmány keretein belül Kerekes Sándor: **Javaslat a kötelező környezeti felelősségbiztosítási rendszer létrehozására** címmel. Ennek a tanulmánynak az utóélete azonban méltatlan volt a benne foglaltak jelentőségéhez. Továbbgondolásra nem került, minisztériumi koncepció nem született belőle.

1994-ben a KTM **Nemzeti Környezet- és Természetpolitikai Koncepció** c. kiadványában (35. oldalon) megjelent egy utalás, amely végül felkeltette a minisztériumi érintettek figyelmét. A kormányváltáskor leköszönők pedig azzal adták át helyüket a következőknek, hogy megkeresték a szerzőt (miután a Napi Gazdaságban is megjelenik egy rövid cikk a tanulmányéhoz hasonló címmel) a javaslattal kapcsolatban.

1995-ben a KTM felkérésére született egy olyan tanulmány, amely a környezeti **felelősségbiztosítás intézményének magyarországi bevezethetőségét** vizsgálta¹⁹. A végkövetkeztetés ebben az volt, hogy a jelenlegi feltételrendszerre alapozni egy kötelező környezeti felelősségbiztosítást nem érdemes, mivel nagyon rossz hatékonysággal szolgálná a „környezetvédelmi érdekeket”. Röviden itt is tekintsük át, hogy milyen érvek szóltak a bevezetés mellett illetve ellen.

Előnyök

- a helyreállításra a jelenleginél szélesebb fedezetet jelent
- nyilvánvalóvá teszi a környezeti károk létezését, ami a veszélyes tevékenységeket folytatókat arra kényszeríti, hogy környezeti kockázataikat számba vegyék és kezelésükre megoldást találjanak
- a biztosítási díj rendszeres fizetése tervezhetővé teszi az esetleges kártérítés költségeit
- a feltételek kialakítása után a piaci szereplőkre bízta a rendszer működtetését

¹⁹ Pácsi Erzsébet: A környezeti felelősségbiztosítás magyarországi bevezetésének lehetőségei (KTM tanulmány, 1995)

Hátrányok

- biztosítási eseménynek nem minősülő esetekben a károkozónak kell helytállni
- feloldhatja a prevenciós funkciókat („majd a biztosító fizet”)
- viszonylag nagy költséggel működtethető

A felsoroltak igen fontos tanulságokat jelentenek. Egyrészt abból a szempontból, hogy mit is kell a környezeti felelősségbiztosítás intézménye mögé képzelni, másrészt pedig abból, hogy a kívánt célok elérése hogyan hozható összhangba az egyes érintettek saját céljaival, vagyis: hogyan lehet egy látszólag sok ellentmondást hordozó rendszert kielégítő hatékonysággal működtetni. Természetes óriási körütekintésre van szükség, mert ennek hiánya hatalmas károkhoz vezethet.

Azonban a tanulmány következtetéseivel kapcsolatban némi kritikának is helyet kell kapnia. Az előnyöket tekintve vitatjuk, hogy a biztosítási rendszer szélesebb fedezetet jelentene a korábbiaknál. Ez a kijelentés nem támasztható alá egyértelműen. A rendszer célja ugyanis nem lehet az, hogy minél nagyobb forrás képződjön az állami kárelhárítási feladatokra. Vagyis nem az a cél, hogy egy alacsonyabb fedezetet egy magasabb váltson fel, hanem az, hogy egy kevésbé hatékony, nem kielégítő megoldást egy hatékonyabb, és kielégítő megoldás váltson fel, ami ugyanazt a környezetminőséget kisebb költségek árán biztosítja.

Ehhez kapcsolódóan vitatkoznánk pl. a hátrányok között említett megállapítással, mely szerint a rendszer csak nagyon magas költségekkel lenne működtethető. A létrehozandó konstruált piac lényege abban van, hogy egy „valódi” piachoz hasonlóan, annak eszközeivel „végzi el” a szabályozó tevékenységeket; vagyis az egyes érintett gazdasági szereplők gazdasági megfontolásaira gyakorol hatást. A piaci szabályozástól mindenképpen nagyobb hatékonyság várható, mint egy állami forráselosztáson alapuló szabályozási mechanizmustól. A rendszer beindulása után az állam szerepe egyre csökken, majd egyszerűen kívülállóvá válik, és feladata csupán a működési feltételek fenntartása lesz.

Most pedig tegyünk egy rövid összefoglalást a hazánkban jelenleg elérhető környezeti biztosításokról

1.3.3.1. A jelenleg elérhető környezeti biztosítási konstrukciók Magyarországon

Nyugat-Európához hasonlóan Magyarországon is megjelentek a környezeti biztosítások, azonban ezek leginkább elnevezésükben hasonlítottak az általunk elképzeltetekhez. Számos biztosítótársaság kínál környezeti biztosítási módozatokat, legtöbbször valamilyen más területre vonatkozó biztosítással összekapcsolva. Röviden tekintsük át, hogy milyen lehetőségeket kínálnak:²⁰

Hungária biztosító

Két módozatot kínál a környezeti felelősség biztosítására:

- egyik a vállalati vagyont biztosítási csomag: berendezések balesetszerű meghibásodása okozta károkra 1 millió forintos biztosítási összeghatárig

²⁰ Ez az összefoglalás Pácsi Erzsébet: A környezeti felelősségbiztosítás magyarországi bevezetésének lehetőségei (KTM tanulmány, 1995 december) c. munkájában foglaltak alapján készült. A tanulmány elkészültét követően sor kerül egy személyes lekérdezésre az érintett biztosítótársaságok között, ahol nem csupán a jelenlegi hasonló módozataikról kérdezzük, hanem az általunk vázolt rendszerrel kapcsolatos véleményüket is kikérjük.

- másik egy önálló módozat (előző továbbfejlesztése): egyedi feltételek szerint kialakított szerződés, amelyben nagyobb összeghatár is kiköthető – magasabb biztosítási díj fejében. (normál üzemmódból származó károk továbbra sem biztosíthatók)

A kockázat felmérése kérdőív alapján történik, helyszíni szemlére 2-3 évente kerül sor.

ÁB-Aegon

Az ipari cégeket a Generali biztosító kapta meg, így ebben a szegmensben még folyik az új állomány kialakítása. Néhány jelentős partnerük számára kidolgoztak egyedi szerződéseket a környezeti károkkal kapcsolatos felelősség biztosítására.

Garancia-OTP

- eleinte: együtt kezelte a vagyon- és felelősségbiztosítást
- 1995 január 1-től: nem kötnek ilyen szerződéseket, hanem szétválasztják a két területet. Jelenlegi módozataik: általános, munkaadói és termék felelősségbiztosítás. Ezek mindegyike kizárja a másnak okozott környezeti károkat, így jelenleg nincsen már olyan szerződésük, amely ezeket biztosítaná

Generali Budapest Biztosító

A környezeti károk biztosítását az Általános Felelősségbiztosítási csomag keretén belül vállalják., amely kiterjed még a munkáltatói, a termék és a szolgáltatói felelősségbiztosításra kiegészítő feltételek alkalmazása mellett. Csak a hirtelen és véletlenszerűen bekövetkező károkat biztosítják. A biztosító kockázatviselése csak a biztosítási szerződés hatálya alatt okozott, bekövetkezett és bejelentett károokra terjed ki, ami nagyon szigorú feltétel. A környezeti felelősségbiztosítások esetében az éves fedezeti összeg 3 millió forintig terjedhet, eseményenként 1 millió limittel.

A módozat szerint a biztosító együttműködési kötelezettséget írhat elő a szerződésben, amely megszegése a biztosító visszkereseti jogát alapozhatja meg.

A kockázat felmérése egy kérdőív alapján történik, utána a biztosító nem tart közvetlen kapcsolatot a partnerrel.

Európa GAN Biztosító

A Generali Biztosító vagyonbiztosítási állományának egy részét megvásárolta. Ebből adódóan a környezeti károk biztosítására ugyanazok a feltételek érvényesek.

Providencia

Környezeti felelősségbiztosításra egy felelősségbiztosítási csomagon belül kínál lehetőséget, amely kiterjed még általános, munkáltatói és termék felelősségbiztosításra is. Egyik terület kiemelésére sincs mód. Fontos körülmény, hogy a tulajdonos engedélye nélkül nem kezdhet önálló módozat fejlesztésébe.

1.3.3.2. A konstrukciók értékelése

A kártérítési összegeket tekintve elmondható, hogy a jelenleg a piacon kínált környezeti felelősségbiztosítási módozatok jelképes értékűek, hiszen a környezeti károk (különösen igaz

ez a hirtelen, balesetszerű károkra) ennél sokkal komolyabb nagyságrendeket képviselhetnek, és képviselnek most is. Az említett módozatok leginkább az általunk önkéntes kockázati biztosításnak nevezett típus jellegzetességeit viselik magukon, vagyis a károkozó pénzügyi helytállásához nyújtanak segítséget. A szerződés megkötését megelőzően nem kerül sor a környezeti kockázatok széleskörű és pontos felmérésére, melynek oka a biztosítók megfelelő kapacitásának hiánya; sőt jó néhány esetben a szerződéses partnerekkel való személyes kapcsolattartásra sincs mód az apparátus hiánya miatt. Valószínűleg ezzel is magyarázható az a tény, hogy a biztosítási összegek jelképesnek tekinthetők. Azt azonban mindenképpen levonhatjuk következtetésként, hogy mutatkozik igény a környezeti felelősségbiztosítások iránt (bár a vállalatok is inkább az összetett vagyon- vagy felelősségbiztosítási csomagok iránt érdeklődnek). Ennek oka lehet az, hogy kénytelenek felismerni: a környezeti károk következményei komoly pénzügyi nehézségeket idézhetnek elő, és jelentős image-romlás is kísérheti az eseményeket, ami a fokozódó versenyben nem biztos, hogy könnyen kijavítható.

A továbbiakban tisztázzuk a rendszer koncepcióját, illetve azt, hogy a jelen tanulmány ennek mely részletére tér ki a megbízásban foglaltaknak megfelelően.

2. A környezeti felelősségbiztosítás általános koncepciója

A környezeti felelősségbiztosításokat alapvetően két nagy csoportba lehet besorolni aszerint, hogy azokat milyen céllal használják fel.

A klasszikusan **kötelező jellegű környezeti felelősségbiztosításnak** a célja első sorban az, hogy biztosítsa a károkért való helytállást azokban az esetekben, amikor:

- a kár okozója nem ismert (jogutód nélkül megszűnt, vagy egyáltalán nem állapítható meg)
- a kár okozója ismert, de fizetésképtelen
- a károkozás következtében előálló károsodás olyan hosszú idő után válik nyilvánvalóvá és jelentkezik kártérítési igényként, hogy a polgári jogban érvényes elévülési időt túllépi, ezért érvényesíteni ezt az igényt már nem lehet.

Összefoglalva tehát **olyan esetekben nyújt** ez a forma **megoldást**, **amikor** egyszerűen ennek hiányában **nem lenne kit felelősségre vonni**, **nem lenne** olyan, **aki** a kártérítési igényekkel szemben **helytállna**.

Ilyen értelemben a környezeti felelősségbiztosítást meg kell különböztetni a magánjogi viszonyokra vonatkozó biztosításoktól. **Elsődleges célja a környezeti károk helyreállítására és az ebből adódó társadalmi károk felszámolására fedezetet nyújtani**²¹. Az esetlegesen bekövetkező egyéni károk után jelentkező kártérítési igényekkel (pl. betegségek, vagyoni károk miatt) szembeni helytállást azonban nem lehet a konstrukció keretében elvárni. Különösen igaz ez az olyan káreseményekkel kapcsolatban, amelyekre vonatkozó biztosítási módok elérhetők az egyének számára. (Azonban az nem kizárt, hogy az önkéntes kockázati biztosítás hatálya az ilyen esetekre is kiterjedhet.)

A káresemény bekövetkeztével²² – ha a helytállás a károkozótól nem várható – az állam valamely képviselője (pl. önkormányzat) vagy társadalmi szervezetek képviselői²³ fordulhatnak a környezeti kár felszámolására vonatkozó kérelmükkel a biztosítók felé, akik aztán az állam megfelelő képviselőivel tárgyalnák meg az esemény részleteit és a kifizetendő összeg nagyságát.

Azért szükséges ezt kötelező formában előírni, mert az egyes gazdálkodó szervezetektől nem lehet azt várni, hogy a megszűnésüket, illetve fizetésképtelenségüket követően fennálló helyzetre gondolva biztosítsák az esetleges károsultak igényeinek kielégítését, illetve ennek lehetőségét. Nem mondható, hogy ez az intézkedés bármilyen formában az érdekeiket szolgálná, bármilyen előnyre tehetnének szert ezáltal. Sokkal inkább szolgálná az azt, hogy az említett „gazdátlan” esetekben nem kellene az államnak, illetve a költségvetésnek további terheket vennie a vállaira, és esetleg helytállni a korábbi károkozók helyett, sok esetben sokkal kevésbé hatékony formában.

Ez a biztosítástípus egy adófajtaként is felfogható, amikor is a biztosítottak a működésük kockázatai alapján egy díj befizetésére kötelezettek, amelyből aztán a gazdátlanul hagyott – esetleges – káraik felszámolását finanszírozni lehet – az állami költségvetés helyett.

²¹ Vagyis a nagy eséllyel gazdátlanú váló károk helyreállítására fedezetet biztosítani.

²² Meg kell jegyezni, hogy a környezeti károk esetében meg kell különböztetni a kár bekövetkezésének, illetve annak a nyilvánosságra kerülésének az idejét. A klasszikus esetekben a két időpont „gyakorlatilag” egybeesik, azonban a környezeti károk esetében a károkozás és a manifesztálódás között akár több tíz év is eltelhet. Ezt a különbséget ugyancsak át kell hidalni a biztosítási gyakorlatnak.

²³ A későbbiekben ennek a kérdésnek részletes szabályozása szükséges.

Az **önkéntes környezeti felelősségbiztosítás** azonban kissé mást jelent. Ilyenkor az egyes gazdálkodók eldönthetik, hogy kívánnak-e azzal a lehetőséggel élni, hogy **működésük kockázatainak egy részét**, illetve esetleges károkozásuk pénzügyi következményeit (ennek egy részét) **biztosítási díj fejében áthárítsák** egy biztosítási intézményre. Az már a biztosítókon múlik, hogy az egyes lehetséges ügyfeleket milyen kockázati osztályba sorolják be, és milyen intézkedések megtételére kötelezik ahhoz, hogy a biztosítási szerződés létrejöjjön. Ez lényegében a szabályozó hatóságok válláról is leemel néhány feladatot, miután ettől kezdve a biztosítótársaság – saját „biztonsága” érdekében – figyelemmel fogja kísérni az ügyfeleit, bizonyos intézkedéseket fog megkövetelni tőlük, stb. A vállalatok pedig ennek a szerződésnek a létét hangsúlyozva akár még a társadalom körében pozitív megítélést is szerezhhetnek amellet, hogy az esetleges károk következményeit könnyebben tudják viselni.

Nem elhanyagolható ebben a rendszerben a bankok, hitelintézetek szerepe. Könnyen elképzelhető, hogy sok esetben hitelgaranciaként is funkcionálhat egy környezeti felelősségbiztosítási szerződés. Az egyes bankok megkövetelhetik ezt a különösen nagy összegű, vagy fokozottan kockázatosnak ítélt tevékenységek megkezdéséhez vagy folytatásához igényelt hitelek esetében. Könnyen elképzelhető az is, hogy ennek a lehetősége sokkal inkább elősegíti a biztosítási gyakorlat kialakulását, mint az a tény hogy a biztosítás megkötésével áthárítható a kockázatok egy része, és enyhíthetők a károk pénzügyi következményei.

Elméletileg lehetséges a másodikként említett formát (amelyet önkéntesnek neveztünk) kötelezővé tenni (a németországi felelősségi törvény lényegében ezt teszi), és a normál üzemmódból származó kockázatokat átháríttatni a biztosító intézetekre, ezzel egyfajta biztosítékot nyerni arra, hogy a bekövetkező károk esetén a biztosított, vagyis a károkozó (valamilyen összegig) képes lesz a károkat elhárítani, illetve kártérítést nyújtani²⁴. Ezzel azonban egy olyan területet érintene a rendszer, ahol a polgári jog kínál már megoldást azzal, hogy az eredeti helyzet helyreállítására illetve kártérítésre kötelezi a kár okozóját. Ha viszont valamilyen oknál fogva ezt nem lehet megtenni (említettük a három legjellemzőbbet a kötelező környezeti felelősségbiztosítás értelmezésekor), akkor ismét nincs olyan, akire ezek a kötelezettségek ráterhelhetők, és nagy esélye van annak, hogy a károk „gazdátlan károkká” változnak.

A két említett forma párhuzamos alkalmazása során gyakorlatilag megoldás nyerhető mind a „gazdátlan” károk esetére, mind a folyamatos működésből, vagyis a normál üzemmód mellett esetlegesen előálló károk (amelyekért a károkozó egyébként is felelős) felelősségi, kártérítési problémáira.

Nagy jelentősége van az **objektív felelősség elvének** (amely a külföldi szakirodalomban szigorú felelősség elveként jelenik meg – pl. a németországi felelősségi törvényben is) a rendszer kialakítása és működtetése során. Ennek értelmében nem szükséges a vétlen vagy szándékos károkozás tényének megállapítása, csupán az eredmény, vagyis a károkozás ténye ami számít, az okozó pedig köteles azért helytállni.

Természetesen a rendszer kialakítása során kiemelkedően fontos szempontnak tartjuk, hogy **megelőzésre, felelős magatartásra ösztönözzön**. Ennek a megvalósítása óriási körütekintést igényel.

²⁴ Itt azért szeretnénk emlékeztetni a rendszerrel szemben támasztott kifogásokra (pl. az EU szakértői részéről), ami meg is magyarázza, hogy miért célszerű inkább az általunk javasolt formát támogatni.

Fel szeretnénk hívni a figyelmet még egyszer arra, hogy a biztosításoknak **nem lenne célszerű kiterjednie a folyamatosan szennyező tevékenységekre**, vagyis az olyan esetekre, amikor a kár nem egy véletlen – adott esetekben katasztrófaszerű – esemény következménye. Az Egyesült Államokban néhány biztosító ilyen jellegű szerződések megkötésére is hajlandó, vagyis a biztosított folyamatosan szennyező tevékenységet folytat, a biztosító pedig a rendszeresen felmerülő kártérítési igények kezelésében nyújt segítséget. Magyarországon nem tartjuk kívánatosnak ezt a lehetőséget, mivel ez a **célokkal ellentétben nem ösztönözné a felelősségtudatosabb vállalati működésre**, éppen ellenkezőleg, inkább gondatlanságot, felelősséget elhárító magatartást eredményezne.

A jelenlegi tanulmány keretei között a kötelező környezeti felelősségbiztosítás koncepciójának kidolgozására vállalkozunk. Ennek ellenére szükségesnek tartottuk, hogy az általunk elképzelt rendszer egészét bemutassuk, legalábbis vázlatosan, hogy a részletezett kötelező biztosítási koncepció helye pontosan értelmezhető legyen.

3. A kötelező környezeti felelősségbiztosítás általunk javasolt koncepciója

3.1. A rendszer által érintett területek jelenlegi helyzete

3.1.1. Környezetvédelmi célú szabályozás Magyarországon

Ma a környezetvédelmi szabályozás eszközei három nagyobb csoportra oszthatók:

- közvetlen, vagy adminisztratív (ilyenek a norma – bírság, engedélyeztetés, tiltás, stb.),
- közvetett, vagy gazdasági (ilyenek az adók, díjak, letét-visszafizetés, stb.) eszközökre, illetve az
- önkéntes megállapodásokra (ilyenek a nemzetközi szabványok bevezetése, stb.)

A mai szabályozói trend érzékelhetően a közvetlen eszközök alkalmazása ellen foglal állást annak ellenére, hogy a gyakorlatban – bár sokszor szólnak hatékonyságukról – ezek a leggyakrabban alkalmazott formák. Sokkal nagyobb jövőt jósolnak a gazdasági eszközöknek abból az okból kifolyólag, hogy ezek kisebb torzítást eredményeznek a piaci információkban, mivel a döntéshozói folyamatra kívánnak hatással lenni, méghozzá a költség-haszon viszonyokon keresztül.

Az önkéntes megállapodáson alapuló eszközök elterjedése a legutóbbi idők eredménye. Ez a forma talán még nagyobb jövő előtt áll, mint a gazdasági eszközök. Nincs adminisztratív kényszer, hanem pontosan a piaci elvárások jelentenek nyomást az egyes gazdálkodó szervezetekre nézve, akik kénytelenek ennek a nyomásnak a hatására cselekedni, ha nem akarnak veszíteni a piaci részesedésükből.

A környezeti felelősségbiztosítás rendszere valahol az utolsó két csoport határán helyezkedik el. A kötelező konstrukció inkább a gazdasági eszközök közé sorolható, míg az önkéntes kockázati biztosítás inkább az önkéntes megállapodások sajátosságait mutatja.

3.1.2. Kockázatkezelés (risk management) a vállalatoknál

A gazdasági szféra döntéshozói számára kiemelten fontos annak ismerete, hogy gazdálkodó tevékenységük során a célokhoz (elvárásokhoz) viszonyítva milyen eltéréssel valósulnak meg elhatározásaik. A kedvezőtlenül alakuló eredmény, a negatív eltérés a kockázat, amelynek pénzben kifejezett összege a kár. Ezen az általános definíción belül a környezeti károk a tiszta kockázat²⁵ körébe tartoznak, és ebben az értelemben biztosítható kockázatnak tekinthetők.

A kockázatelemzők különbséget tesznek társadalmi és egyéni kockázatok között is. Az egyéni kockázatok csak egy vagy néhány embert érintenek, míg a társadalmi kockázatok az egész gazdaságot, az emberek széles tömegeit érintő károk. Ezért ez utóbbiak esetében az állam szerepvállalása elkerülhetetlen. A gazdaságpolitika eszközei, a környezetvédelemmel kapcsolatos előírások, a speciális katasztrófaalapok létrehozása együttesen segíthetik a társadalmi kockázatokkal mérséklését.

²⁵ Tiszta kockázatról beszélünk, ha a kár (a kedvezőtlen esemény) vagy bekövetkezik vagy nem. Ezzel szemben a spekulációs kockázat a nyereség vagy a veszteség bekövetkezését jelenti. (A biztosítási szakkifejezéseket Asztalos László György Bevezetés a biztosítási alapismeretekbe c. 1994-es könyve alapján használjuk.)

Az általános szabályozási kereteken belül egy-egy vállalkozásnak is foglalkoznia kell kockázat-kezeléssel, amelynek során meg kell határozniuk a károkat megelőző és a károkat követő lépéseket.

A kármegelőzés, azaz a környezet védelmét célzó erőfeszítések összessége kiterjed(het):

- gazdasági-pénzügyi területre, pl. belső tartalék képzése, biztosítás kötése, jogszabályoknak való megfelelés, valamint
- technikai felkészülésre, pl. Kármegelőző vagy kárcsökkentő védő berendezések alkalmazása, a munkatársak felkészítése, esetleg bizonyos tevékenységekről való lemondásra.

A felelősségi kár bekövetkezését követően a kockázat kezeléséhez tartozik a kockázat megítélése éppúgy, mint a megfelelő kárcsökkentő intézkedések megtétele.

A kockázat felmérése (elemzése és értékelése) a jövőbeni kármegelőzéshez nyújthat hatékony segítséget. A kárgyakoriságra és a kárnagyságra vonatkozó adatok gyűjtése segít annak eldöntésében, hogy bizonyos kármegelőző lépések után még milyen veszéllyel kell számolni.

A kockázat-kezelés **kárcsökkentő** szakaszába tartoznak azok a lépések, amelyeket a kár bekövetkezése idején kell megtenni, valamint azok is, amelyek a káresemény elhárulta után hajthatók végre. A károk gyakorlati csökkentését, a továbbterjedés megakadályozását követi a károkért való helytállás. Ez az a szakasz, ahol a kockázat-kezelés biztosítási elemekkel bővíthet. Lehetősége van a gazdálkodó egységnek arra, hogy a kockázatot **saját megtartásban**, azaz saját fedezetben vállalja, vagyis önmaga fedezze a helyreállítás költségeit. Saját megtartás esetén a folyó évi költségei közé sorolhatja a vállalat a „javítások” költségeit, vagy tartalékot képezhet az adott célra, esetleg hitelt vehet fel a kár fedezésére. Ebből a szempontból alaposan vizsgálандó a korábbi évek kárgyakoriságának és kárnagyságának alakulása. A saját megtartás szintjére az amerikai gyakorlat hüvelykujj-szabályt ad. Maximális értéként a vállalat adózás előtti éves eredményének 5%-át, vagy az adózás utáni eredmény 1-3%-át javasolják. Ennél jelentősebb várható károk esetén már valamilyen biztosítási forma az ajánlott.

Nagyvállalatok vagy bizonyos vállalkozás-csoportok „belső” biztosítót, idegen néven **captive**-t hozhatnak létre a környezeti károk fedezésére. Ez a biztosító önálló jogi személy, így elkülöníthető a vállalatoktól a kockázat egy része, javul a cégek hitelképessége, és nem utolsósorban alacsonyabb biztosítási díjat kell fizetniük, mintha egy üzleti biztosítóval állnának szemben. Akkor előnyös ez a forma, ha a társulók befolyásolni tudják a nagyobb károk bekövetkezését, és így gazdaságtalan számukra a külön biztosítás igénybevétele. Hátrányos viszont a captive akkor, ha a kockázat-csökkentés érdekében esetleg túl sokat költenek a berendezésekre, a munkatársak felkészítésére, és mégis rájuk zúdul egy súlyos kár.

A kockázat-kezelés leggyakrabban **kockázat-áthárítással** történik. A nem-biztosítás jellegű kockázat-áthárítás különösen a környezeti károk esetén jellemző. (Pl. A levegőszennyezés miatti légúti megbetegedések gyógyításának költségeit az állampolgár, a társadalombiztosítás és végül az adófizetők állják.)

A kockázat-áthárítás egyik legfontosabb eszköze a (kereskedelmi²⁶) biztosítás. Ez sem jelenti a károkozó vállalkozás teljes pénzügyi mentesítését. Az **önrész** meghatározása révén a biztosító kijelöli azt a kárnagyságot, amit a biztosított köteles magára vállalni. Természetesen előfordulnak olyan esetek is, amikor a biztosító nem vállalja a biztosítási szerződés megkötését. Ilyenek pl. a katasztrófa-károk, illetve a nagy gyakorisággal bekövetkező hatalmas

²⁶ Kereskedelmi vagy magánbiztosításról beszélünk, ha a nyereségközpontú biztosító intézeteknél kötött biztosításokkal valósul meg a károkért való helytállás.

kárnagságot elérő károk, amelyek nem tekinthetők a normál üzemmód mellett bekövetkező, véletlenszerű eseményeknek²⁷.

Mivel a biztosítás díja magas lehet, és a biztosítás megkötésének ténye a kármegelőzésre fordított erőforrások és figyelem csökkenéséhez vezethet, általánosan az mondható el, hogy nem mindig érdemes biztosítást kötni²⁸. Ugyanakkor az 1. táblázatból látható, hogy az alacsony kárgyakoriságú és magas kárnagságú károk esetében egyértelműen javasolt a biztosítás. A környezeti károk biztosítása mellett nemcsak az szól, hogy ebbe a csoportba tartoznak, hanem az is, hogy a károkozás következtében előálló károsodás esetleg csak hosszú idő után jelentkezik.

1. táblázat

A kockázat-kezelés módszerei

Kárgyakoriság	Kárnagság	Kockázat-kezelés
alacsony	alacsony	saját megtartás
magas	alacsony	kármegelőzés és saját megtartás
alacsony	magas	biztosítás
magas	magas	kockázat-elkerülés

3.1.3. A biztosítási ágazat jelenlegi működése

3.1.3.1. A felelősségbiztosítások sajátosságainak és a kötelező környezeti felelősségbiztosítás koncepciójának összhangja

Az 1995. évi XCVI. biztosítási törvény a nem-életbiztosítási ág ágazatok szerinti besorolását megadó I. számú melléklete négyféle felelősségi kárt említ. Az önjáró szárazföldi járművekkel összefüggő felelősség (10), a légi járművekkel összefüggő felelősség (11), a tengeri, tavi és folyami járművekkel összefüggő felelősség (12) a járművek használatához kötődik. A (13) az általános felelősség, amely a törvény szerint

„Minden olyan egyéb felelősség, amelyik nem tartozik a 10., 11. és 12. ágazatokba, így például a környezetszennyezéssel kapcsolatos felelősség.”

Ez a törvény tehát megteremti a környezeti felelősségbiztosítás általános kereteit. Tekintsük most át azokat a sajátosságokat, amelyek a felelősségbiztosításokat megkülönböztetik a nem-életbiztosítás más ágazataitól, és vegyük számba azokat a specifikumokat, amelyek a környezeti felelősségbiztosításokat inkább jellemzik, mint más felelősségbiztosításokat.

A felelősségbiztosítás mindig valakinek a jogsérelme miatt válik szükségessé, lehetséges okai:

- bűnözés,
- szerződésszegés és
- egyéb károkozás.

A környezeti károk az egyéb károkozás csoportjába tartoznak és ezen belül további három alcsoport különböztethető meg:

²⁷ Azt meg kell jegyezni itt, hogy az általunk elképzelt rendszerben ezek a kártípusok is biztosíthatóak lennének – kissé módosított formában

²⁸ Természetesen ennek a kijelentésnek az önkéntes biztosítások esetén van jelentősége

- szándékos károkozás vagy súlyos gondatlanság,
- veszélyes üzemből fakadó felelősség és
- gondatlanság, hanyagság miatti felelősség.

Szándékos károkozás, esetünkben szándékos környezetszennyezés esetére nem célszerű kiterjeszteni a környezeti felelősségbiztosítást, és üzleti alapon működő biztosítótársaság nem is vállalna ilyen kockázatot.

A veszélyes üzem esetén nem kell igazolni a szándékosságot vagy súlyos gondatlanságot, a veszélyes üzem jellege önmagában megalapozza a kártérítési igényt. Ez a minősítés a biztosított számára kedvezőbb lehet, kevésbé kérhető tőle számon bármilyen kármegelőző beruházás vagy intézkedés, mintha előírás lenne a gondos, ésszerű üzemvitel bizonyítása.

A „gondatlanság” kezelésére a jog több alapelvet fogalmaz meg:

- az abszolút felelősség elve értelmében az a felelős a kárért, aki – akárcsak minimális mértékben is – felelőssé tehető a kár bekövetkezéséért,
- a viszonylagos vagy arányos felelősség elve szerint a felelősség arányában kell viselni a kárt, ha több fél felelőssége nyer bizonyítást,
- az utolsó tiszta esély elve alapján a „hanyag” károsult akkor is követelhet kártérítést, a kár okozójának lett volna egy utolsó esélye arra, hogy elkerülje a káresemény bekövetkezését.

A három fokozat jelentős különbségeket okoz a kártérítés nagyságában. Legnagyobb visszatartó ereje az abszolút felelősségen alapuló biztosításnak van. Nehezen várható el egy magán-személytől vagy egy kisebb lakóközösségtől az, hogy akár arányos felelősséget vállaljon, akár bizonyítani legyen képes azt, hogy a szennyezés okozójának volt még egy „utolsó esélye”.

A gondatlanságért viselendő felelősség átadásának-áthárításának a lehetősége a biztosításügyben többféleképpen is felmerül, és ezek mindegyike értelmezhető a környezeti felelősségbiztosításban is:

- a munkaadó átvállalja a gondatlan beosztott által okozott kárt,
- a tulajdonos átvállal(hat)ja az eszközt kölcsönvevő által okozott kárt,
- egyetemleges felelősséget vállalhatnak egy vállalkozás társtulajdonosai.

A felelősségbiztosítások legfontosabb három típusa a mai biztosítási gyakorlatban:

- tulajdonosi felelősségbiztosítás,
- a termékfelelősségi biztosítás és
- a szakmai felelősségbiztosítás.

A **tulajdonosi felelősségbiztosítás** alapelve az, hogy a tulajdonos köteles mindent megtenni a tulajdona miatt bekövetkező károk megakadályozása érdekében. Ebbe a csoportba tartoznak például a gépjárművek, amelyek jelentős környezetszennyezők lehetnek. Itt kell megemlíteni a kormányzati, önkormányzati felelősséget, amely kiterjed pl. az utca felszórása miatt bekövetkező károkra is.

A **termékfelelősségi biztosítások** közé tartoznak a tervezési hiba, fejlesztési, gyártási hiba, a használati utasítás hibája miatti kártérítések. A tágan értelmezett „minőség ellenőrzés” elmulasztása miatt a gyártó vagy az importőr nem mentesülhet a felelősség alól.

A **szakmai felelősségbiztosítások** egyre több szakmában jelennek meg, és mulasztás, tévedés esetén nyújtanak védelmet. Az orvosi, jogi könyvvizsgálói műhibák környezeti kihatása nehezebben mutatható ki, de a mérnökök, építészek, gyógyszerészek környezeti felelőssége egyértelműen felmerül.

Elvileg nem dönthető el az, hogy a környezeti felelősségbiztosítás a termék- vagy a szakmai felelősségbiztosítás keretei közé tartozik-e. Láttuk, hogy tulajdonosi felelősség is felmerül a környezetszennyezés kapcsán. Általánosan elfogadott az, hogy minden, a földet, vizet és levegőt károsító tevékenység esetén felelősség terheli a termelőt, illetve a fogyasztót, függetlenül attól, hogy balesetszerűen vagy lassan megy (ment) végbe a szennyezés.

A szakmai besorolási viták helyett célszerű a környezeti felelősséget önálló felelősségi csoportként definiálni, és a magyar biztosítási gyakorlatban általánosan elterjeszteni.

3.1.3.2. A környezeti biztosítások helye a biztosítók jelenlegi gyakorlatában

A biztosítás megkötésének indokoltsága a vállalkozás oldaláról tehát a fenti szempontok alapján eldönthető. Vizsgáljuk most meg azt is röviden, hogy milyen szempontokat mérlegel a biztosító!²⁹

- Nagyobb számú kockázati egység biztosítási igénye várható, és így a veszélyközösségre a matematikai-statisztikai számítások alkalmazhatók.
- A kockázatok homogének, azaz azonos veszélynemhez tartozó, azonos veszélykörülményekkel jellemezhető biztosítottak vannak.
- Az esetleges kár kizárólag véletlenszerű, azaz sem a biztosított, sem a kedvezményezett tudatos károkozása nem biztosítható.
- Az esetleg fellépő kár felmérhető kell legyen.
- A biztosítás nem terjed ki a természeti környezet és a társadalmi rendszer teljes katasztrófájára, legfeljebb „mikroszintű” katasztrófára, azaz biztosítási szóhasználatnál csúcskockázatra vonatkozhat. Ezen esetekre együttbiztosítással vagy viszontbiztosítással készülnek fel, illetve bizonyos nagyságrend felett az állami segítségvállalás is feltételezhető.
- Az esetleges kárnak és a kár valószínűségének előre felbecsülhetőnek kell lennie.

Gyakorlati szabály, hogy a biztosítók csak a 40%-ot meg nem haladó kárvalószínűségi eseményekkel foglalkoznak.

Ha nem teljesül mind a hat szempont, akkor a biztosító szakemberei, az ún. kockázat-elbírálok vizsgálják meg a jelentkező ügyfelet.

A környezeti felelősségbiztosítás esetén számos ponton kerülhet sor kockázat-elbírálásra:

- Lehet a kockázat egyedülálló, azaz nehéz besorolni más hasonló szerződéseket tartalmazó kockázati osztályban.
- A káralakulás nem véletlenszerű.
- Nincsen használható múltbeli tapasztalat a kár nagyságának és gyakoriságának alakulására, és nehéz a jövőre nézve becslést adni a kárvalószínűsége.
- A gazdaságos ügylet díja a fenti adatok hiányában nem állapítható meg.

²⁹ Egy pillanatra tekintsünk el attól, hogy a kötelező biztosítás kétféle kötelezettséget is jelenthet: a kötelező csatlakozás mellett a biztosítóra elfogadási kényszer vonatkozhat.

A biztosító számára a környezeti felelősségbiztosítás két szempontból is kockázatos.

- A kockázat vállalását megelőző szakaszban **tévesen ítélné meg a kárvalószínűséget**, és ezen alapulva tévedhet a díj megállapításában. Továbbá elmulaszthatja bizonyos olyan változások (berendezések elterjedése, termelés szerkezetének módosulása) bekövetkezésének figyelembevételét, amelyek miatt a kárvalószínűség jelentősen megváltozik.
- A kockázatvállalást követően pedig a becsült értékektől eltérően, magasabban alakulhat a károk gyakorisága és/vagy nagysága³⁰, vagyis ún. véletlenszerűségi kockázat lép fel. Emellett károsan érinti a biztosítót a kockázatok összefonódása is, amikor a kockázati események egymástól nem függetlenül következnek be:
 1. halmozott vagy kumulált kockázatot jelent pl. a városban az úttestre kiömlő olajon megcsúszó és egymásnak ütköző kocsik, buszok törésére és a kidöntött közúti oszlopok, valamint a betört kirakat,
 2. továbbgyűrűző (továbbfertőző) kockázat fordul elő akkor, ha az erős légszennyezés miatt a „ködben” az autópályán összezsúszó autókba tömegesen szaladnak bele a többiek.

Ezek a veszélyek olyan riasztóak a biztosítók számára, hogy többségük távolmarad a környezeti károk biztosításától, vagy csak szigorúan körülhatárolt részterületekre merészkedik be³¹, annak ellenére, hogy az 1995. évi XCVI. biztosítási törvény a nem-életbiztosítási ág 13. ágazataként az általános felelősségen belül külön is említi a környezetszennyezéssel kapcsolatos felelősséget.

3.1.3.3. A biztosítás jogi alapjai

A környezeti felelősségbiztosítás „keresleti és kínálati” oldalának áttekintése után vizsgáljuk meg, hogy a biztosítási jog alapelveinek megfelel-e ez a biztosítás.

- A **kártalanítás** (helyreállítás) alapelve szerint a biztosított a káreseményből nem juthat a korábbinál nagyobb összeghez, többletjövedelemhez. Ha a környezeti felelősségbiztosítás alapján a kár valós mértékének feltárása után történik a kárrendezés, akkor ez az elv nem sérül.

Az általunk javasolt kötelező biztosítás esetében pedig a károkozó (a biztosított) egyáltalán nem juthat bevételhez, hiszen a lényege pont az, hogy a harmadik személyeknek³² okozott kárért való helytállást biztosítsa – akkor, ha a károkozó már nem képes ezt megtenni.

- A második alapelv szerint a biztosítási szerződésnek egyértelműen tartalmaznia kell a biztosított tárgy vagy személy értékét, a **biztosítási értéket**, valamint a biztosító által szerződésben vállalt szolgáltatás értékét, a **biztosítási összeget**. A nem-életbiztosításban a kártalanítás alapja lehet a napi (ún. avult) érték, a valamikori új érték, esetleg a valóságos új érték. Az ezek közötti különbség a környezeti károk esetében különösen nehezen értelmezhető, mert pl. a szennyezett talaj megtisztítása során nem lehet „avultságra” hivatkozni.

³⁰ Bekövetkezhet pl. egy katasztrófa-méretű kár, amelyben több mint 20 halálos áldozat, több mint 50 súlyos sérült van, és az anyagi kár meghalad egy adott értékhatárt.

³¹ Erről részletesebben ír Pácz Erzsébet A környezeti felelősségbiztosítás magyarországi bevezetésének lehetőségei c. tanulmányában (KTM tanulmány, 1995).

³² Persze itt nem feltétlenül egyes személyekre kell gondolni. A kötelező környezeti felelősségbiztosítás a környezeti károk, és az ebből adódó társadalmi károk helyreállítását kívánja garantálni akkor, ha nincs olyan károkozó, aki felelősséget tudna vállalni.

- A harmadik alapelv a **teljes értékbiztosítás** követelménye, amely azt jelenti, hogy a biztosítási összeg és a káreseménykori tényleges érték egybeesik. **Túlbiztosításról** beszélünk, ha a biztosítási összeg meghaladja a káreseménykori tényleges értéket. A biztosított ilyenkor fölöslegesen több díjat fizet. A biztosító nem érdekelt a túlbiztosítás elkerülésében, bár a kártérítési alapelv szerint csak a ténylegesen bekövetkezett kárt kell megtérítenie. **Alulbiztosítás** esetén a kárt is csak a biztosítási hányad arányában fedezi a biztosító. Ezért érdemes környezetvédelmi szakértőt alkalmazni mind a biztosítási érték, mind a biztosítási összeg megállapításakor.
- A **visszkereseti jog**, mint negyedik alapelv a biztosítotttól a biztosítóra átszálló jogot jelenti. A biztosító egy harmadik, „vétkes” személytől visszakövetelheti azt az összeget, amit ő már megtérített, de nem léphet fel követeléssel a saját biztosítottja ellen. Ez az elv persze nem jelenti azt, hogy szándékos szennyezés esetén is fizet a biztosító, hiszen ez a biztosíthatóság elvét sértő cselekedet.
- A kölcsönös **bizalom és a jóhiszeműség elve** alapján a biztosítottnak közlési kötelezettsége van és nem hallgathat el fontos tényeket tevékenységével kapcsolatban. Pl. a szállítmánybiztosítás megkötésekor a szállított áru veszélyessége fontos, és így közlendő tény. A kölcsönös bizalom alapján kiköthetnek garanciákat is, pl. biztonsági berendezések létesítésében egyezik meg a biztosító és a biztosított.

Az említett jogi alapelvek a biztosítási szerződésben öltének testet. A nem-életbiztosítási ágban a biztosított ajánlatot tesz írásban (a biztosító által előre elkészített formanyomtatványon), és az ajánlat elfogadásáról a biztosító dönt. Elutasíthatja az ajánlatot meghatározott időn belül, elfogadás esetén pedig kötvényt állít ki, esetleg ellenajánlatot tesz, amely bizonyos idő múlva érvénybe lép, ha a biztosított nem utasítja vissza.

A szerződési feltételeket tartalmazó okirat, kötvény lehet egyéni, csoportos illetve közös.

- Az **egyéni kötvények** egyedi szerződések feltételeit tartalmazzák. Formájuk lehet kötetlen, ha sajátos ügyletre állítják ki, vagy kötött tartalmú, ún. szabványkötvény, ha szakmai ajánlások alapján került kialakításra. Mindkét forma alkalmazható lehet a környezeti felelősségbiztosításhoz.
- **Csoportos** biztosításoknál pl. a munkáltató kapja meg a keretkötvényt, és a kedvezményezettek, a munkavállalók csak bizonylatot kapnak az élet- vagy egészség-biztosításról.
- **Közös kötvényt** akkor írnak alá a biztosítók, ha egy kockázatot közösen viselnek, ez a forma különösen nagyobb környezeti felelősségbiztosításoknál hasznos.

A biztosítás **egyoldalú szerződés**, mivel csak a biztosító vállal jogi értelemben kötelező ígéretet. Ugyanakkor a biztosítás **feltételes** szerződés, mivel a biztosítás csak akkor lép életbe, ha a biztosított is teljesíti vállalt kötelezettségeit, a díjfizetést, a tájékoztatást, a károkozásban való „vétlenséget”, azaz a szándékosság hiányát, és a kár bejelentését, valamint enyhítését.

A biztosítási szerződések egy csoportja feltételes közjogi értelemben is, azaz csak akkor válik érvényessé a szerződés, ha az Állami Biztosítási Felügyelet engedélyezi. Közjogi értelemben jelenleg feltételes biztosítások a kötelező biztosítások. Az 1995. évi XCVI. törvény 60§ (2) bekezdése értelmében minden kötelezően előírt módosítás terjesztésének megkezdéséhez vagy annak módosításához a Felügyelet engedélye szükséges 1998. december 31-ig. Ez tehát azt jelenti, hogy a javaslatban szereplő kötelező környezeti felelősségbiztosítás is az ÁBIF-hez kerül engedélyeztetésre. Köteles továbbá a biztosító a Felügyelet engedélyét kérni akkor is, a már engedélyezett ágazaton túl tevékenységét más ágazatra kívánja kiterjeszteni (pl. felelősség biztosításba kezd), vagy működési területét kívánja módosítani.

(57§ (1) bekezdés) Az engedély iránti kérelemhez módozattervet kell készíteni, amelynek részleteit a törvény 3. számú melléklete taglalja.

A biztosítási törvény a biztosítási tevékenység megkezdésének és módosításának feltételül írja elő a személyi és tárgyi feltételek meglétének igazolását. (44§ (1) bekezdés d) pontja és 57 § (1) bekezdés c) pontja) Figyelemre méltó, hogy életbiztosítás, valamint betegség- és baleset biztosítás esetén vezető orvost is köteles alkalmazni a biztosító. (49§ (3) bekezdés) Az önkéntes környezeti felelősségbiztosítás elterjedésével együtt járhat környezetvédelmi szakemberek alkalmazása is az ajánlatok elfogadásának vizsgálatakor. A kötelező környezeti felelősségbiztosítások bevezetésével a kárfelmérés szakaszában válik elengedhetlenné szakértő bevonása.

3.2. A rendszer működtetésének, a biztosítás megkötésének feltételei

3.2.1. Az állam javasolt szerepe

A környezeti felelősségbiztosítási rendszer kialakítása során az államnak is szükséges lenne némi feladatot vállalnia a sikeres alkalmazás érdekében. Hangsúlyozzuk, hogy nem kívánunk hosszútávon is állami beavatkozást a rendszer működésébe, de az induláskor nélkülözhetetlennek tartjuk a szerepvállalást. A tennivalók a következőkben foglalhatók össze:

- jogszabályban szükséges lenne előírnia a kötelező környezeti felelősségbiztosítás megkötésére kötelezhető gazdálkodó szervezetek körét
- kockázati alapot kellene teremtenie a biztosítótársaságok részére, amely fedezetet biztosíthat az üzletág kifejlődésekor fellépő, előre nehezen becsülhető kockázatokra³³
- vállalnia kellene az első néhány évben a viszontbiztosítások kockázatát³⁴ (miután nem várható, hogy a külföldi biztosítók rögtön vállalnák ezt, ismerve a magyarországi környezeti állapotot)

Emellett természetesen a törvényes keretek megteremtése, illetve ezek fenntartása, az üzleti alapokon nyugvó működés lehetőségének biztosítása az, ami elvárható lenne.

A – főleg a kezdetekben jellemző – fokozott állami tehervállalással szemben azonban azt is láttatni szeretnénk, hogy a rendszer működésének milyen **pozitív mellékhatásai** vannak. A **szakhatóságok válláról a biztosítók leveszik az állandó megfigyelés terhét**, mivel saját „biztonságuk” érdekében szükséges lesz megtenniük; saját felelősségük lehatárolása, illetve kockázatvállalásuk csökkentése érdekében (ez főleg az önkéntes forma esetében igaz); bizonyos **intézkedésekre kötelezhetik ügyfeleiket**; a vállalati kockázatok megosztásával a **gazdasági stabilitásra is jó hatással** lehet a rendszer működtetése; a biztosítók **pénzügyi garanciát vállalnak**, és a **csalások, visszaélések is az ő területeiken** történnek majd; végül pedig a **biztosítótársaságok**, mint gazdálkodó szervezetek **adókötelesek**, ami szintén nem elhanyagolható tény.

³³ Ez első látásra aggasztónak tűnik, de ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a jelenleg létező „gazdátlan” környezeti károk rendezése (gondoljunk itt akár a privatizáció során vállalt garanciákra) az állam feladata, már nem olyan meglepő. A rendszer kiépítésével a jövőben megszűnnek a hasonló gondok, vagyis egy átmeneti kockázatvállalással minden további ilyen jellegű tehervállalás megszűnethető

³⁴ Ez történhet akár a KKA terhére, de más megoldás is kidolgozható.

3.2.2. A szerződéskötéssel kapcsolatos feltételek

A kötelező környezeti felelősségbiztosítás esetében célszerűnek látjuk **kétoldalúan kötelező formában** előírni biztosítási szerződés megkötését. Ez annyit jelent, hogy egyik részről a jogszabályban meghatározott vállalati kör számára lesz kötelező a szerződés megkötése, másik részről pedig a biztosítótársaságoknak el kell fogadnia ezeket a vállalatokat, mint biztosítottakat. A biztosítási szerződés feltételeit azonban a biztosítótársaságok határozhatnák meg a később említendő feltételek alapján³⁵. Az látható, hogy a biztosítótársaságoknak rendelkeznie kell valamiféle apparátussal ahhoz, hogy a megfelelő feltételek kidolgozásához szükséges vizsgálatokat elvégezzék, vagy elvégeztessék (pl. ökoaudit, nemzetközi szabványok megfelelő alkalmazása, stb.). Egy ilyen apparátus létrehozása illetve fenntartása igen nagy költségeket jelent, ami valószínűleg arra fogja ösztönözni a biztosítót, hogy ezeket kívülről, a környezetvédelmi szolgáltatók piacáról vegyék igénybe. (Ezzel minden bizonnyal hozzájárulnak majd a piac bővüléséhez, a verseny erősödéséhez.)

Fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a rendszer bevezetését megelőzően elengedhetetlenül fontos a minél pontosabb és teljeskörűbb állapotfelmérés a potenciális biztosítottaknál, hiszen ezzel későbbi – a biztosítók felől a felelősség korlátozására vagy kizárására irányuló kezdeményezések okozta – problémás ügyek kialakulásának lehetne elejét venni.

Azt azonban a korábbiakból láthattuk, hogy a biztosítótársaságoknak jelenleg nincs megfelelő kapacitásuk arra, hogy az előzetes felméréseket maguk végeztessék el. Erre a problémára több megoldás is elképzelhető. Tekintsük át röviden ezeket:

1. **Egyik lehetőség**, hogy az állam támogatólag lépjen fel. Esetleg ösztönöznie kell valamilyen formában a biztosítók saját teamjének felállítását (adópreferenciák, stb.), vagy a környezetvédelmi szolgáltatók piacát kellene minősítenie és ajánlatban felsorolnia az elfogadható (megbízható) partnereket (ez a megbízhatóság leginkább abban kellene, hogy tükröződjék, hogy az állapotfelmérést végző cég viselje az esetleges hibás vizsgálatai és következtetései pénzügyi konzekvenciái). Jelenleg jogszabály rendelkezik arról, hogy milyen jogosítvánnyal kell rendelkeznie annak, aki állapotfelmérést végezhet. Ezek alapján összeállítható egy lista azokról, akik ilyen jogosítványt szereztek. Ezek közül csupán ki kellene választani azokat, akik hajlandóak az esetleges tévedések pénzügyi következményeit vállalni.
2. **A másik lehetőség**: egyszerűen kötelezni (vagy jogszabályban előírva, vagy a biztosítók saját belátására bízva³⁶) a vállalatokat az állapotfelmérés elvégeztetésére. A biztosítótársaságok természetesen saját kockázatuk lehatárolása érdekében az olyan felmérések eredményeit fogják elfogadni, amelyek mögött pénzügyi garancia is van.

A rendszerben közreműködő biztosítótársaságokra vonatkozóan is szükségesnek tartjuk néhány feltétel tisztázását. Valamilyen formában meg kell határozni, hogy mely biztosítótársaságok vehetnek részt ebben az üzletben, hogy ezzel a „váratlan” csődhelyzetek, és a kezelésükhöz kapcsolódó állami terhek elkerülhetőek legyenek. Szükséges tisztázni, hogy a kötelező környezeti felelősségbiztosítás díjtételei (vagy a kialakításának a szempontjai és az

³⁵ A rendszer bevezetésekor a biztosítótársaságok érthetően tartani fognak a túlzott kockázatvállalástól, és esetleg mindent elkövetnek majd a rendszer megbénítása érdekében. Ez azonban kiküszöbölhető akkor, ha nagyon körültekintően jár el a hatóság. A problémáról bővebben szólnunk majd a biztosítási díjat tárgyaló fejezetben,

³⁶ Ez a kezdeti időszakban lehet, hogy veszélyessé válhat, miután a biztosítók (érezve hátuk mögött az állami segítséget) felelőtlenül, felmérés nélkül is szerződéseket köthetnének.

ezekhez tartozó díjelemek nagysága) mekkorák legyenek, illetve milyen határok között mozoghatnak. Elméletileg elképzelhető, hogy a díjszabást teljesen a biztosítótársaságok hatáskörében hagyjuk, de főként az első néhány évben ennek a gyakorlatától véleményünk szerint tartózkodni kell, ugyanis elképzelhető a biztosítók részéről egy olyan reakció, hogy a kockázatvállalást elkerülendő irreálisan magas díjtételeket szabnak, amelyek nem kifizethetők a kötelezettek részéről. Ez minden bizonnyal a rendszer csődjét eredményezné.

3.2.2.1 A biztosítási díj nagysága

A biztosítási díj nagysága kritikus tényezőnek tekinthető a rendszer működése szempontjából, ezért külön is szólni kell erről a problémáról.

Egy dolog talán nyilvánvalónak látszik: a díjszabásnak olyan formában kell kialakításra kerülnie, hogy ne veszélyeztesse a biztosítók működését, és a gazdálkodó szervezeteket pedig felelősségteljesebb magatartásra ösztönözze. Ennek érdekében a következő tételeknek kell mindenképpen megjelennie:

- tevékenység tényleges veszélyessége
- környezeti menedzsment rendszer létezése és működésének minősége
- környezet védelmét célzó erőfeszítések, tevékenységek
- a biztosított környezeti auditálásának eredményétől függő büntető vagy jutalmazó tétel

A költségminimalizálásra törekedve a vállalatoknak ezáltal csökkenteni kell majd veszélyességüket, kockázataikat, környezeti menedzsment rendszert kell majd kiépíteniük, illetve a meglévőt jobban kell működtetniük, tisztább technológiák bevezetését kell szorgalmazniuk. Ezzel gyakorlatilag nagymértékű állami beavatkozás nélkül is olyan magatartásra lehet ösztönözni a vállalatokat, ami környezetvédelmi szempontból sokkal megnyugtatóbb.

A biztosítási díj a biztosító által a biztosítottnak nyújtott „védelem” pénzben kifejezett ellenértéke. A díjképzésben a biztosításmatematikai törvényszerűségek alapján felállított különböző modelleket alkalmazzák, és figyelembe vehetik a múltbeli tapasztalatokat éppúgy, mint a jövőre vonatkozó becsléseket. A biztosítási törvény „A biztosító működési feltételei” c. fejezetben a „minimális díj elv” alkalmazását és a „biztonságtechnikai tartalékok” képzését írja elő. A minimális díj elve (74. §) alapján :

„A biztosítónak legalább olyan díjat kell kalkulálnia, amely előreláthatóan fedezetet nyújt

- valamennyi, az adott módozat kockázati közösségének szintjén a biztosítási szerződésben vállalt összes kötelezettségére, valamint
- a zavartalan üzletmenet összes költségére és ráfordítására.”

A biztosítástechnikai tartalékok (75. §) közül a környezeti felelősségbiztosítás szempontjából kiemelten fontosak az alábbi tételek (a törvényi felsorolás szerinti hivatkozással):

- meg nem szolgált díjak tartaléka
- a matematikai tartalékok közül a felelősségbiztosítási járadéktartalék
- függőkár tartalékok, ezen belül
 1. bekövetkezett és bejelentett károk tartaléka (tételes függőkár tartalék)
 2. bekövetkezett, de még be nem jelentett károk tartaléka (IBNR)
- f) káringadozási tartalék
- g) nagy károk tartaléka.

Fontos megemlíteni, hogy a (4) bekezdés szerint „Együttbiztosítás esetén a biztosítástechnikai tartalékokat az együttbiztosításban részt vevők kockázatvállalásukból eredő kötelezettségeiknek megfelelő mértékben képzik.” Ez jó lehetőséget teremt arra, hogy kisebb tőkeerejű biztosítók együttesen vállalni tudják a tartalékok képzését, amelynek képzését és felhasználását a pénzügyminiszter rendeletben szabályozza.

A törvényalkotók a 69.§-ban előírták, hogy a kötelező biztosítások esetében az ágazatok költségeit és biztosítástechnikai tartalékait más biztosítási ágazattól számvitelileg el kell különíteni. A 76.§ (1) bekezdése kimondja, hogy „A biztosítástechnikai tartalékokat ágazatonként kell a mérleg fordulónapjával képezni.” A törvényi előírások tehát nagyon szigorúak. Egy új biztosítási ágazat, mint a kötelező környezeti felelősségbiztosítás esetében azonban még nincsenek kellő tapasztalati adatok, legfeljebb a külföldi tulajdonosok, esetleg a versenytársak statisztikáira, nemzetközi és hazai környezetvédelmi szakmai ismeretekre támaszkodhat a biztosító a díjkalkuláció és a tartalékképzés során.

Tekintsük át először a díjszabás megállapításának 5 lépését:

1. az állomány és a károk alakulásának, a változásoknak a statisztikai elemzése
2. a kockázati díjrész meghatározása
3. a költségek elemzése
4. a bruttó díj megállapítása
5. a díjcsoportokon alapuló tapasztalati díjszabás kialakítása

Vizsgáljuk meg részletesebben az egyes lépéseket!

A káralakulás vizsgálata

A biztosító vezetősége rendszeresen figyelemmel kíséri az állományi statisztikát, a változásokat jellemző mutatókat, valamint a káralakulásra vonatkozó adatokat.

Egy új üzletág meghonosításához is elengedhetetlen az **állományi adatok** statisztikai elemzése. Az egyes kockázati csoportok összetételének ismeretében megbecsülhető pl. az, hogy az ügyfelek közül kiknek lehet potenciálisan igénye egy új biztosítási termékre, illetve kötelező biztosítás esetén felmérhető az, hogy a meglevő ügyfelek közül kik fognak kötelező környezeti felelősségbiztosítást kötni. Az állomány összetétele, üzleti tevékenységi köre, az eddigi biztosítási események során tapasztalt viselkedése nagyon hasznos információs forrás a biztosító számára.

A **változási statisztikák** feldolgozása felhívja a figyelmet arra, hogy mely területeken következett be hirtelen üzletvesztés vagy jelentős térnyerés. A piaci verseny a biztosítási piacon is élesedik, ezért nem hagyható figyelmen kívül az, ha eddig jövedelmező üzletágakban történik jelentős változás.

A **kárstatisztikák** vizsgálata a kárgyakoriság, az átlagos kárnagyság, illetve a költségek eloszlásának alakulásáról ad képet. A díjszabás változtatásához meg kell győződni arról, hogy mi okozta a feltevésektől eltérő káralakulást. Még a kötelező biztosítások esetén is felmerülhet a magasabb önrész bevezetésének szükségessége, a díjcsoportokba sorolás megváltoztatása, stb.

A kockázati díjrész kalkulációja

A kockázati díj alapegyenlete egyszerű, ha egyes alkotóelemeit korábbi adatainkból előállítjuk vagy megfelelő szakértői becslést adunk arra a 3 tényezőre, amelyek a képletben szerepelnek :

$\text{Kockázati díj} = \text{kárgyakoriság} \times \text{átlagos kárköltség} / \text{kötvényenkénti veszélyeztetettség}$

A **kárgyakoriság a károk száma/kötvények száma** hányadossal adható meg. Az előző évi tényadatok felhasználása az idei kárgyakoriság nagyságára éppúgy becslésnek tekinthető, mintha külső információt használnánk. A károk számának megállapításakor egy fontos problémára kell felkészülni a környezeti felelősségbiztosítás területén. Az ún. függő károk, azaz a már bekövetkezett, de még nem rendezett és a bekövetkezett, de még be nem jelentett károk (a szakmában szokásos az IBNR elnevezés) kezelése többféle nehézséget jelent. A károk késedelmes bejelentésének több oka lehet. Időbe telhet amíg a biztosított képessé válik bejelentést tenni, vagy annyi adatot összegyűjteni, amennyi szükséges ahhoz, hogy a biztosító a kárt felbecsülje és a kárösszeget megállapítsa. A késedelem mértéke üzletáganként változó, de a felelősségbiztosításra jellemző a leghosszabb kárkifutás. Tovább rontja a helyzetet ezen a területen a késői (rejtett) károk jelentkezése is, ezért a károk számának megállapítása komoly aktuáriusi elemzést igényel. A nemzetközi biztosítási tapasztalatok felhasználása segítheti az elemző munkát.

A kötvények száma az év eleji és az év végi állomány átlagaként állapítható meg leg-egyszerűbben. Pontosabb értéket kapunk, ha rendszeres időközönként, pl. havonta meghatározzuk a kötvények számát és az értékeket átlagoljuk.

Az **átlagos kárköltséget a kárköltség/károk száma** hányados adja meg. A kárköltség jelentheti a ténylegesen kifizetett károk költségét még akkor is, ha ezek egy rész a korábbi időszakokban következett be, és így elhanyagoljuk azoknak a károknak a költségét, amik ugyan bekövetkeztek, de még nem rendeződtek. A környezeti felelősségbiztosítási károk hosszú kárkifutása miatt jelentős eltérések lehetnek a számláló és a nevező tartalma között, ami kétségesse teszi az átlagos kárköltség valóságtartalmát. Meghatározható a kárköltség úgyis, mint a rendezett károk plusz a rendezésre váró károk költsége. Ha a függő károk alakulása jól becsülhető, akkor ezek költségére is használható becslés adható. Probléma persze itt is felmerülhet, ha az új szennyezőanyag kibocsátása a korábbtól hosszabb „lappangási idő” után fejti ki kártékony hatását.

A **kötvényenkénti veszélyeztetettség** a veszélyeztetettségi egység/kötvények száma aránnyal írható le. Az „egység” az, amire a biztosítási díjat kiszabják. Ennek megállapítása szintén nem problémamentes. Gépjárműbiztosítás esetében a gépjármű az egység, míg egy munkáltatói felelősségbiztosítás díja a bértömeg %-a, tehát az „egység” a bértömeg.

Ha a három tényező részeit behelyettesítjük, és a kijelölt műveletekben egyszerűsítünk, akkor azt látjuk, hogy egy kockázati csoport kockázati díja=teljes kárköltség/teljes veszélyeztetettség formát ölt. A formula egyszerűsítése azonban nem jelenti a számítások egyszerűsítését. Az említett értelmezési problémák ebben az alakban is felmerülnek.

Bekövetkezhetnek előfordulásukat és kárnagyságukat tekintve kivételes káresetek is a vizsgált időszakban. Ilyenkor a kockázati díjrészt nem célszerű a teljes kár nagyságával emelni, hanem szakértői elemzéssel kell megállapítani a kárköltségben figyelembe veendő hányadot. Az extrémnek tekinthető kárnagyság a tényleges károk eloszlási görbéje alapján határozható meg.

Sem a korábbi év tényadatait, sem az anyabiztosító adatait nem használhatja a biztosító közvetlenül saját céljaira. A bázisidőszakhoz képest emelkedő kárráfordításokkal kell számolni inflációs körülmények között, vagy jelentős technológiai változások esetén.

A kockázati díjrész általában a várható kárértéken alapul. A káralakulásban azonban jelentős ingadozás rejlik, ezért ezek fedezésére ún. káringadozási tartalékot kell képezni, amely a biztonságtechnikai tartalékok egyik alkotóeleme.

A költségek elemzése

A tiszta kockázati díjon, azaz a várható károk költségén felül még számos költséggel kell számolnia egy biztosítónak.

A közvetlen költségek csoportjába sorolhatók azok a kiadások, amelyek bizonyos biztosítási üzletág(ak)hoz kapcsolódnak, ezért az elemzés során erre az üzletágra terhelhetők teljesen, vagy részben az osztályok közötti részarány alapján. Külön meg kell említeni a jutalékokat, amelyek magas részarányt képviselnek a költségek között. Még a kötelező biztosítás esetén sem mindegy a biztosítónak az, hogy ha a személyi és tárgyi feltételeket megteremtve felkészül a kötelező környezeti felelősségbiztosításra, akkor milyen részesedést ér el a piacon, illetve (jó) ügyfeleit hosszútávon meg tudja-e tartani. A piaci verseny a jutalékok növelése irányába hat, ami persze jelentős díjnövelő költségtényezőként hat a bruttó díjra.

A közvetett költségek az általános biztosítási tevékenység érdekében merülnek fel, és a kötvények száma arányában vagy a díj %-ban állapíthatók meg legegyszerűbben. Más nézőpontból felmerülnek fix és változó költségek, amelyek figyelembevétele eltérően történik. A fix költségek egyszerű %-os „ráhagyással” kalkulálhatók, míg a változó költségek a kötvények számától, a károk számától, a díjbevételtől, és a kárráfordítástól függhetnek.

A bruttó (éves) díj

A bruttó díj végsősoron két részből áll:

- a kockázati díjrészt megnöveljük a közvetlen költségekkel, majd
- a fix költségeket, illetve azok bizonyos hányadát építjük be a díjba.

A **teljes üzletágra vonatkozó bruttó díj** a következő képlettel adható meg:

$$N \cdot P = N \cdot R + d(N \cdot f) + m \cdot (N \cdot R) + j \cdot N + k \cdot (N \cdot P) + F$$

ahol P = bruttó díj egy kockázati egységre

N = az üzletág kötvényeinek száma

R = a kockázati (nettó) díj

d = egy kárra eső költség a kárszám arányában

f = várható kárgyakoriság egy kötvényre

m = egy kárra eső költség a kárösszeg arányában

j = egy kötvényre eső költségek

k = a díjbevétel költséghányada (jutalék-, nyereséghányad)

F = az üzletágra eső fix költség

A bruttó díjat **egy kötvényre** kifejezve is érdemes megadni. P -re rendezve:

$$(1-k) \cdot P = R + d \cdot f + m \cdot R + j + F/N \quad \text{adódik.}$$

Felhasználva azt, hogy $R = f \cdot c$, ahol c = átlagos kárráfordítás, f helyére R/c írható. Így a bruttó díj valóban a kockázati díj közvetlen költségekkel növelt része valamint a fix költségek összege lesz:

$$P = R \cdot (1 + d/c + m) / (1 - k) + (j + F/N) / (1 - k)$$

A bemutatott formula csak az egyik lehetséges módja a bruttó díj meghatározásának. A biztosítónál rendelkezésre álló adatoktól függően ettől eltérő kalkulációs sémák is alkalmazhatók. Nem tartalmazza a képlet az ún. kezdeti költségeket sem, amelyek egy új üzlet beindításakor felmerülnek. Az új üzlet szerzése, a kockázatelbírálási eljárás meglehetősen költséges, ezért ilyenkor elvben magasabb díjat kell kalkulálni a felmerülő kezdeti költségek fedezésére. A piaci verseny az új üzlet kezdeti költségeinek beépítése ellen hat, ezért általában ezt is a díjbevétel költséghányadában (mint ráhagyást) veszik figyelembe.

A tapasztalati díjszabás

A bruttó díj megállapítása a kockázatok előzetes osztályozása alapján történik. Tekintheszünk a környezeti felelősségbiztosítást egy homogén kockázati osztálynak, és erre állapítjuk meg a tarifákat. De szakmai megfontolások alapján már kezdetben is indokolt lehet külön kezelni a levegő, talaj, víz stb. szennyezésével járó kockázatokat, és ezekre illetve ezek kombinációjára eltérő díjat állapítani meg.

Ha az egyes kockázatok káralakulása eltér a feltételezettől, akkor a kockázatokra szabott díjakat a biztosító a tényleges káralakuláshoz igazíthatja, azaz tapasztalati díjszabást alkalmazhat.

A tapasztalati díj megállapítása prospektív vagy retrospektív módon történhet.

A **prospektív díjszabás** azt jelenti, hogy az esedékes díjat a korábbi időszak káralakulásának függvényében határozzák meg. Erre épül a kármentességi bónusz rendszer is, amelyben a biztosított minden kármentességi időegység (pl. egy év) után díjengedményt kap. A megfelelően nagy díjengedmény kármegelőző hatása jelentős lehet a kötelező környezeti felelősségbiztosításban is.

A **retrospektív díjszabás** szerint az időszak elején a várható káralakulás (E) alapján megállapítják és letétbe helyezik a díjat, amelyet az időszak végén helyesbítnak a tényleges káralakulástól (A) függően. Ez a díjszámítás az ún. megbízhatósági díj elvet követi, ennek alapján a bruttó díj képlete:

$$P=E+Z(A-E)$$

vagy másik szokásos formájában:

$$P=Z \cdot A+(1-Z)E$$

ahol Z a megbízhatósági tényező, értéke 0 és 1 között van. Az első képlet azt fejezi ki, hogy a megbízhatósági tényező arányában emelkedik a díj akkor, ha a tényleges káralakulás meghaladja a feltételezett értéket, és Z mértékben térít vissza a biztosító a biztosítottnak, ha kedvezőbb a káralakulás a vártnál. Így ez a díjszabás nyereségrészesedéses megállapodást is tartalmaz a két fél között.

A biztosítási állomány bővülése során a díjakat, illetve a tarifákat (díjszabást) horizontálisan újra és újra át kell gondolni. A pótdíjak bevezetése, az engedmények kiterjesztése az egyes – jól elkülöníthető – kockázati csoportokra eltérő és a kockázatsökkentésre ösztönző díjak megállapítását teszi lehetővé.

A biztosítási díj összetevőinek vertikális felbontása során csak a biztosító által saját megtartásban vállalt kockázatról volt eddig szó. A biztosító azonban szerződéses kapcsolatot létesíthet egy másik biztosítóval, azaz viszontbiztosítóval, hogy a bevállalt környezeti kárt át-, illetve továbbhárítsa. Ilyenkor a biztosított csak a direkt biztosítóval szerződik, míg más formák (pl. az együttbiztosítás) esetén a biztosított több biztosítóval van kapcsolatban. Tekintsük át e formák jelentőségét a kötelező környezeti felelősségbiztosítás vonatkozásában.

*Mielőtt továbblépnénk, szeretnénk hangsúlyozni, hogy a rendszer bevezetése előtt **szükséges konzultációt folytatni a biztosítótársaságok képviselőivel**. Az egyes biztosítók díjszabásához felhasznált tényezők számszerű értékei csak meghatározott esetekben állapíthatók meg, valamint vannak olyan műveletek (pl. kockázati osztályok megállapítása, és a szerződő felek besorolása, stb.) amelyek üzleti titoknak minősülnek, ezért nem hozhatók semmilyen formában nyilvánosságra. Ahhoz azonban, hogy a rendszer működőképességét tesztelni lehessen, elengedhetetlen néhány számszerű becslés. Ha nem ismerjük a biztosítási díjak nagyságrendjét, nem lesz lehetőség arra, hogy megítéljük: a rendszer működtethető-e, a kiadott jogszabályban foglaltak betartathatók-e.*

3.2.2.2. Biztosítók együttműködése a környezeti felelősségbiztosításban

Egy új üzletág beindításakor a biztosító a kockázatelbírálás bizonytalanságai és a kedvezőtlen kártapasztalatok miatt jelentős veszteséggel számolhat. Ennek elkerülésére a biztosítók többsége **viszontbiztosítást** köt, amely több szempontból segíti a direkt biztosító működését.

- Az új üzletágra vonatkozó hiányos ismereteit pótolja, a kárgyakoriság és kárnagyság alakulására vonatkozó feltételezéseit a viszontbiztosító tapasztalataira alapozva pontosítsa, így saját kockázatát csökkentheti.
- A viszontbiztosítási fedezet a kockázat átvállalásával önmagában is csökkenti a káringadozást, és ennek révén stabilizálja az elsődleges biztosító biztosítástechnikai eredményét, aki így szélesebbkörű állományt tud gyűjteni az adott üzletágban, ami szintén a károk ingadozásának csökkentéséhez vezet.
- Katasztrófa-kár esetén, azaz egy vagy több extrém kár következtében, vagy egy kár esemény által kiváltott kárhalmazódás esetén a biztosító fizetőképessége (szolvenciája) veszélybe kerülhet, ha nincs viszontbiztosítva az adott üzletág.

A viszontbiztosítás esetén a biztosított kizárólag egyetlen biztosítóval áll szerződéses kapcsolatban, ott helyezi el a teljes kockázatot. A direkt biztosító külön szerződés keretében állapodik meg a viszontbiztosítóval, amely fakultatív megállapodás (minden egyes kockázatról külön döntenek) vagy keretszerződés (egy adott üzletágra vonatkozó szerződési kötelezettség) lehet. A viszontbiztosítási szerződés fedezete arányos vagy nem arányos lehet, attól függően, hogy a viszontbiztosító minden kockázat meghatározott hányadát fedezi-e (arányos fedezet) vagy egy adott határ, önrész felett fizet (nem arányos fedezet). Ez a megkülönböztetés a biztosítottat nem érinti, ő a szerződés szerinti kártérítést kapja meg. A nagyobb biztonságért viszont fizetnie kell, a viszontbiztosítás növeli a biztosítási díjat.

Viszontbiztosítási forma a **pool**, azaz **közös biztosítási** szerződés is, amelyben a biztosítók a hasonló üzletágba tartozó biztosítási állományukat közösen kezelik. Az összállományra állapítják meg a díjakat, az állományból való részesedésük arányában osztják fel a ráfordításokat, ami jelentősen csökkenti a kezdeti bizonytalanságot. Ez az együttműködési forma kedvező hatással lenne a környezeti felelősségbiztosítás területén is.

A direkt és a viszontbiztosítás közötti átmenetnek tekinthető az **együttbiztosítás**, amelyet akkor használnak, ha olyan hatalmas a kockázat, hogy egyik biztosító sem képes egyedül vállalni. Ebben a formában a biztosított egyszerre több biztosítóval áll szerződésben, és minden biztosító a kár előre meghatározott hányadáért felelős.

Az egyes biztosítótársaságok számára védettséget jelenthet az, ha egyfajta egyesülést képeznek az üzletben érintett más társaságokkal. Érdemes lehet tehát ösztönözni az ilyenben való részvételt, illetve elképzelhető a részvétel kötelezővé tétele is azok számára, akik a rendszerben részt kívánnak venni. Ha megoldható az is, hogy a kötelező biztosításként beszedett összegeket valamilyen formában elkülönítve kezeljék az önkéntes biztosításból beszedett összegektől, (mondjuk úgy, hogy az valahogyan az egyesülés közös alapjába kerülne) akkor így kezelni lehetne azt a problémát is, hogyha a biztosításra kötelezett esetleg működésének ideje alatt átpártol egyik biztosítótársaságtól a másikhoz. Megoldódna a biztosító csődje esetén előálló probléma is, ugyanis a kötelező biztosítások értelmében létező kötelezettség ebből az egyesülési alaphoz továbbra is teljesíthető lenne.

Magyarországon az előzetes vizsgálódások során azt tapasztaltuk, hogy a környezeti állapottal kapcsolatos bizonytalanság távoltartja a potenciális viszontbiztosítókat, ezért javasoltuk azt, hogy kezdetben az állam vállalja magára ezt a feladatot.

Itt is szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy az egyes potenciális résztvevők véleményét szükséges kikérni a rendszer bevezetése előtt. A biztosítótársaságoknak a kidolgozott koncepcióban foglaltak igen komoly megterhelést jelenthetnek. Ez indokolja a korábban említett állami szerepvállalást is a kezdeti időszakban. A biztosítótársaságok oldaláról – ha nem körültekintően kerül sor a bevezetésre – óriási ellenérdekeltség keletkezhet.

JAVASLAT: Célszerű ezért a biztosítótársaságok tapasztalatait figyelembe venni, és esetleg fokozatosan bevezetni a kötelező biztosítást; valamint – hasonlóan a németországi példához – egyfajta mintát, ajánlást nyújtani a számukra az első szerződések megkötéséhez. Sok konfliktus kerülhető el, ha az ajánlás és az állami szerepvállalás kapcsolatát részletesen és pontosan körülírják a résztvevő biztosítók számára; és talán csökken a túlzott kockázatvállalástól való félelem vezérelte ellenállás.

Javasoljuk tehát a tanulmány (a koncepció) elkészülte után a megcélózni kívánt biztosítótársaságok számára egy kivonatos anyag készítését, amelyet el kell juttatni a megfelelő szakemberekhez, majd egy fórum összehívását, amelyen a résztvevő mindkét oldal tisztázhatja a még kérdéses témákat és választ kaphat a kérdéseire. Ugyancsak célszerű néhány valósághoz hasonló helyzetben az egyes biztosítók által elvégzett az ajánlásban foglaltak szerint a biztosítási díj kalkulációját és a tapasztalatokat figyelembe venni.

3.2.3. A biztosítás hatálya

3.2.3.1. Alanyi és tárgyi hatály

A kötelező környezeti felelősségbiztosítás előírható minden olyan, Magyarország területén tevékenykedő gazdálkodó szervezet számára, amelyek

- tevékenysége veszélyes üzemnek minősül,
- tevékenysége során veszélyes anyagokat használ, ártalmatlanít vagy szállít,
- tevékenysége során veszélyes hulladék keletkezik.

A kötelezettséget célszerű a működési engedélyek kiadásakor, illetve már működő vállalatok esetében új üzem létesítésekor; a környezetvédelmi felülvizsgálat során, illetve egyes esetekben a környezetvédelmi teljesítmény felügyelőségi minősítésekor előírni – hasonlóan a céltartalék és biztosíték megállapításának módjához.

A biztosítási kötelezettség előírása az egyes gazdálkodó szervezetek számára nem vállalati szinten, hanem üzemi szinten lenne célszerű. Egy több telephellyel (üzemmel) rendelkező vállalat esetében az egyes telephelyek (üzemek) biztosítása szükséges³⁷, amelyeken ténylegesen veszélyes tevékenység, stb. folyik, (a hulladék ártalmatlanítással foglalkozó vállalatok esetében az egyes telephelyek); illetve speciális esetet jelent a veszélyes anyagok vagy veszélyes hulladék szállításával foglalkozó vállalatok helyzete, ahol a biztosítási szerződés tárgya maga a tevékenység (nem pedig a telephely vagy üzem).

Meg kell jegyezni ezzel kapcsolatban, hogy nem célszerű az egyes üzemek tekintetében kapacitás korlátok megjelölése (amely alatt nem kötelező biztosítást kötni). Az egyes üzemek reakciója ugyanis az lehet erre a megkötésre, hogy kapacitásaikat felszabdallják, hogy ezzel mentesüljenek a kötelezettség alól (ez a jelenség Németországban is felbukkant a törvény hatálybalépése után).

³⁷ Ez a megkötés összhangban van azzal a ténnyel is, hogy az ökoaudit, állapotfelmérés, vagy akár az ISO szabványok stb. tárgya is egy telephely, illetve üzem (speciális esetekben egy tevékenység)

Ha pedig más módszerrel nem látszik behatárolhatónak a kötelezettek köre, akkor érdemes egy más jogszabályban korlátozni az üzemek felaprózását.

3.2.3.2. Időbeli hatály

A kötelező környezeti felelősségbiztosítás hatálya csak az ezzel kapcsolatos jogszabály hatálybalépését követően kialakult környezeti károkra terjedhet ki, hiszen minden ettől eltérő törekvés sértene a felek érdekeit (korábbi gazdálkodók által okozott károkat nem lehet a maiakkal megfizettetni, és a biztosítókat nem lehet olyan károkért való helytállásra kötelezni, amelyek kialakulásának megelőzésére nem lehettek hatással)³⁸. Ez az oka annak, hogy olyan fontosnak tartjuk az előzetes állapotfelmérést a vitás esetek (amelyek megint csak állami beavatkozást és újabb terheket jelenthetnek) elkerülésére.

3.2.4. Az objektív felelősség és a bizonyítás terhe

Az objektív felelősségről már szoltunk a rendszer bevezetése kapcsán. A gyakorlatban pedig a következőképpen látjuk szükségszerűnek az alkalmazását:

A német felelősségi törvényhez hasonlóan az okozati összefüggés vélelme minden esetben fenn kell hogy álljon (vagyis nem lehet privilegizált helyzete a normál üzemmódnak)³⁹. (Ha szem előtt tartjuk a kötelező felelősségbiztosítás természetére vonatkozóan leírtakat, akkor látható is, hogy ebben az esetben nincs különösebben nagy jelentősége az ekörüli vitáknak. Inkább az önkéntes biztosítások esetében érdemes a részleteivel foglalkozni.)

A vis major esetét is érdemesnek tartjuk tisztázni, ám ezzel kapcsolatosan annyit tudunk javasolni, hogy az általában szokásos módon nem állhat fenn felelősség ilyen esetben, vagyis harmadik személy által okozott, üzemén kívülről származó „elháríthatatlan” erő hatására vagy igen „rendkívüli” természeti jelenség hatására keletkezett károk esetében a vállalat nem tekinthető felelősnek⁴⁰.

³⁸ A korábban hivatkozott adóformájú szabályozást előnyben részesítők fő érve a biztosítási rendszer ellen az, hogy a meglévő károk felszámolására nem ad megoldást, míg az adószerűen beszedett (az éves kárelhárítási költségekből visszaosztott hányad) összegek felhasználására nincs korlátozás, tehát akár abból is finanszírozható a már meglévő problémák helyreállítása. Ezzel nem is kívánunk vitatkozni. Azért vagyunk mégis a piaci elveken működő biztosítási rendszer mellett, mert a gazdálkodó szervezetek számára és a hatóság számára is átláthatóbb, megelőzésre, felelős magatartásra ösztönöz (hiszen mindkét félnek érdeke a környezeti kockázatok minimalizálása), és csökkenti az állami szerepvállalást, teherviselést (ezzel kapcsolatos adminisztratív költségeket is!). Ebben az értelemben pedig jóval nagyobb hatékonyságot ígér a jövőben, mint az ugyancsak állami újraelosztáson alapuló adószerű módszer.

³⁹ Az ellenérvek szerint ez csak akkor lenne kívánatos, ha rendkívüli helyzet, pl. üzemzavar áll elő, hiszen mi mást tehetne egy üzem, mint betartja az előírásokat. Meg kell azonban jegyezni, hogy a technikai fejlettség jelenlegi szintje mellett, az adott előírások betartása esetén sem garantálható a környezeti kockázatok kizárása. Valamint a „mindentudó hatóság” képe sem felel meg a realitásoknak. Egy hatósági szakembertől nem várható el minden egyes technológiára vonatkozóan a legnaprakészebb ismeretek birtoklása, vagyis nem szükségszerűen a hatósági előírások betartása a legbiztosabb módja a kockázatok csökkentésének. Ezt szem előtt tartva látható, hogy ha egy adott üzemet objektív felelősség terhel, akkor az ösztönzést nyújt a legaktuálisabb biztonsági intézkedések megismerésére és alkalmazására.

⁴⁰ Persze itt célszerű pontosítani, hogy mi számít elháríthatatlannak, illetve rendkívüli természeti jelenségnek.

A bizonyítás terhe megint egy igen fontos kérdés a rendszer működtetésével kapcsolatosan. A német felelősségi törvényben foglaltakhoz hasonlóan a bizonyítás a károkozót kell terhelje annak érdekében, hogy a harmadik személyek megfelelő védelmet élvezhessenek. Ezzel a potenciális károkozó arra kényszerül majd, hogy minden szükséges dokumentációt megőrizzen, azokat a megfelelő formában vezesse, és szükség esetén azokat a bizonyítási eljárásban felhasználhassa saját védelme érdekében. Ezt a fordított bizonyítási kényszert az is indokolni látszik, hogy a károsult számára aránytalan erőfeszítéseket jelentene a károkozás tényét igazoló információk felkutatása és értékelése.

A német gyakorlathoz ugyancsak hasonlóan javasoljuk a normál üzemmód megkülönböztetését, és a szabályok betartása mellett bekövetkezett károk esetében az okozati összefüggés vélelmének elhagyását (vagyis a bizonyítás ebben az esetben a károsultat kell, hogy terhelje). Ilyen esetekre gondolva azonban lehetővé kell tenni a károsult számára, hogy a bizonyítási eljárásban jelentősséggel bíró dokumentumokhoz hozzáférhessen, és azokat felhasználhassa kárigényének alátámasztásaként.

3.2.5. A károsult felelőssége

Ismert tény, hogy a károsult nem minden esetben csupán szenvedő fél a káresemény kialakulása során. Sőt, jó néhány esetben a károsult viselkedése is közrehat a kár alakulásában. A környezeti károk nagy részéről – a tapasztalatok szerint – elmondható, hogy megelőzése sokkal kisebb költséggel valósítható meg, mint a felszámolása.

A jelen kötelező biztosítási konstrukcióval kapcsolatosan azonban nem értelmezhető a károsult felelőssége, hiszen a károsult ebben az esetben a környezet illetve a társadalom (vagy annak egy része), de semmiképpen nem az egyes magánszemélyek. Ilyen értelemben nem várható el a károsulttól a polgári jogban egyébként szokásos kárenyhítési kötelezettség, illetve a nagyobb kár bekövetkezése ellen tett óvintézkedés.

Azonban ezzel együtt nem mondjuk azt, hogy ha a kár bekövetkezésében a biztosított gazdálkodó szervezet mellett harmadik személy tevékenysége is közrejátszott, a biztosító-társaság nem élhet visszkereseti jogával.

4. A kötelező környezeti felelősségbiztosítási rendszer viszonya a céltartalékképzésről és biztosítékadásról szóló jogszabálytervezethez

Az előterjesztés⁴¹ szerint a céltartalék és a biztosíték konkrét rögzítése a környezetvédelmi illetve működési engedélyek megadásakor történne, a környezeti hatásvizsgálat és a környezeti felülvizsgálat során; illetve egyes esetekben a környezetvédelmi teljesítményértékelés felügyelőségi minősítésekor.

Az előterjesztésben a biztosíték a gazdálkodó szervezet likvid eszközeinek azon része, melyet – s környezetvédelmi hatóság előírására – folyószámlán vagy más módon elkülönítve kell tartania abból a célból, hogy a környezetvédelmi hatóság által előírt feladatokra az fedezetet nyújtson. A biztosíték csakis ezen feladatokra fordítható; felhasználásához a felügyelőség hozzájárulása szükséges.

A biztosítékadás célja, hogy – legalább részben – garanciát jelentsen a környezetvédelmi és működési engedélyben meghatározott követelményekre és intézkedésekre, a tevékenység felhagyása esetén a szükséges kárrendezés és/vagy rekultiválás végrehajtására azok likvid fedezetének rögzítésével. Mint ilyen, részleges fedezetet kell nyújtania a felszámolási költségek részeként a környezeti károk, terhek rendezésére.

A gazdálkodóknak céltartalékot kell képeznie adózás előtti eredményéből a környezetvédelmi hatóság által meghatározott követelmények megvalósításának fedezetére. Ezt a számviteli törvénynek megfelelően jogcímenként elkülönítetten kell kezelnie, össze kell vetnie a környezetvédelmi kötelezettségek várható összegével. A számviteli, illetve a társasági adótörvénynek megfelelően adóalap-csökkentő, illetve adóalap-átrendező ráfordításként könyvelheti el.

A céltartalékképzés elsősorban könyveléstechnikai művelet, míg a biztosítékadás valódi forrásfedezet (rontja a likviditást).

Az alapul vett intézkedések költségadatait az érintett vállalatok adják meg az engedélyeztetési eljárás, a felülvizsgálat, vagy a teljesítményértékelés során. A tervezet szerint a hatóságnak ügyelnie kell arra, hogy a céltartalékképzés nyújtotta előnyök és a biztosíték lekötése okozta hátrányok egyensúlyban legyenek; hogy a vállalatok számviteli nyilvántartása (céltartalékképzés) ne legyen valóságtól távoli, vagyis a kötelezett vállalat ne éljen vissza az adópreferencia lehetőségével.

A konkrét összegeket a hatóság írja elő a benyújtott költségadatok és egyéb információk (pl. szakhatósági állásfoglalások) alapján; külön a biztosítékadásra, külön a céltartalékképzésre vonatkozóan.

Véleményünk szerint a három új szabályozóeszköz bevezetése (biztosíték, céltartalék, felelősségbiztosítás) viszonylag rövid idő alatt nagyon nagy körültekintést kíván. **A három eszköz mindegyike** jelentős forrásokat igényel a szabályozó hatóság részéről és **jelentős többletterhet ró az egyes érintett gazdálkodó szervezetekre**. Érdemes a korábbiakban említett javaslatunkat újra hangsúlyozni, mely szerint az egyes gazdálkodó szervezetek éves árbevételeivel szemben a környezetvédelmi kiadások, ráfordítások aránya ne haladja meg a 2-2,5%-ot. Kb. ez az arány, amely elvárható, s amely nemzetközi szinten is elfogadható. Szem előtt kell azonban tartani azt is, hogy önmagában az a tény, hogy az említett arány nem éri el a 2-2,5%-ot

⁴¹ Előterjesztés a Kormány részére a környezetvédelmi biztosítékadási és céltartalékképzési kötelezettség feltételeit tartalmazó kormányrendeletéről (KTM koncepció, 1996)

nem elegendő. Azt is vizsgálni kell, hogy ez a tehertételt tekintve mekkora növekedést jelent az elmúlt néhány év átlagát tekintve. A terhek nagyon rövid idő alatt történő nagyarányú emelése lehetetlen helyzetbe sodorja a gazdálkodókat, akik jelenleg is igen komoly nehézségekkel néznek szembe (pl. sokan küszködnek forráshiánnyal, likviditási problémákkal).

JAVASLAT: Célszerű lenne a három új eszköz bevezetésére vonatkozóan egy szabályozói hatásvizsgálat elvégzése, amely keretein belül nem csak az egyes eszközök, hanem azok együttesének vizsgálata is elengedhetetlen. Ha a vizsgálat végeredménye azt mutatja majd (márpedig előzetesen szemlélve nagyon valószínű, hogy így lesz) hogy ezek bevezetése aránytalanul nagy, hirtelen megemelkedett tehertételt jelent, akkor a bevezetést el kell tolni időben, illetve mindemellett a fokozatosságot is meg kell őrizni.

A nem körültekintő bevezetés eredménye az vállalatok tönkretétele, valamint egy újabb szabályozói válság lehet, amely mindenképpen kerülendő, hiszen nem mutat a célok elérése irányába.

Irodalomjegyzék

1. **1959. évi IV. törvény** a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről
2. **1992. évi LIII. törvény** a tartósan állami tulajdonban maradó vállalkozói vagyron kezeléséről és hasznosításáról
3. **1992. évi LXXXIII. törvény** egyes elkülönített állami pénzalapokról
4. **1995. évi XXXIX. törvény** a privatizációról
5. **1995. évi LIII. törvény** a környezet védelmének általános szabályairól
6. **1995. évi XCVI. törvény** a biztosítóintézetekről és a biztosítási tevékenységről
7. **152/1995. (XII. 12.) Korm. r.** a környezeti hatásvizsgálat elvégzéséhez kötött tevékenységek köréről és az ezzel kapcsolatos hatósági eljárás részletes szabályairól
8. **102/1996. (XII. 26.) Korm. r.** a veszélyes hulladékokról
9. **233/1996. (XII. 26.) Korm. r.** a veszélyes anyagokkal és veszélyes készítményekkel kapcsolatos eljárás szabályairól
10. **A Magyar Köztársaság környezetvédelmi politikája és intézményrendszere** – Nemzeti beszámoló az OECD részére
(Környezet és Fejlődés, 1996 VI/5-6 sz.)
11. **Anspach, Kenneth:** Insuring against environmental risks
(Bankers Monthly, Chemical Engineering 1993/jun.)
12. **Asztalos László György:** Biztosítási alaptan
(Kísérleti jegyzet, Budapest 1995 március)
13. **Bándi Gyula:** Felelősség a környezeti károkért – a joggyakorlat elvárható fejlődése elé
(Magyar Jog, 1995/márc.)
14. **Bándi Gyula:** Környezetvédelmi Kézikönyv
(KJK, Budapest 1995)
15. **Baumol, William J. – Oates, Wallace E.:** The theory of environmental policy
(Cambridge University Press, 1988 second edition)
16. **Csanádi Mária – Pácz Erzsébet:** A privatizáció környezetvédelmi vonatkozásai
(Környezettudományi Központ, Budapest 1996)
17. **dr. Czegle Tibor:** Biztosítástan II.
(PERFEKT Rt, Budapest 1994)
18. **dr. Csabay Dezső:** Általános biztosítástan
(KJK, Budapest 1971)
19. **dr. Csurgó Ottó:** Szakmai felelősségbiztosítások menedzserek, könyvvizsgálók és jogi képviselők részére
(Biztosítási Szemle, 1990/3.-4.)
20. **dr. Déri Katalin** (összeállította): Környezetvédelmi kockázatok
(Biztosítási Szemle, 1992/3.)
21. **dr. Ébli Györgyné:** A biztosítás üzemgazdasági alapjai
(KJK, Budapest 1989)
22. **dr. Ébli Györgyné:** A vagyonbiztosítás
(KJK, Budapest 1991)

23. **dr. Pomázi István:** Az OECD környezetpolitikája és a magyar csatlakozás
(Környezet és Fejlődés, 1996 VI/5-6 sz.)
24. **dr. Szabó Ödön:** Gondolatok az új biztosítási törvény margójára
(Biztosítási Szemle 1993/1.)
25. **Előterjesztés a Kormány részére a környezetvédelmi biztosítékadási és céltartalékképzési kötelezettség feltételeit tartalmazó kormányrendeletéről**
(KTM koncepció, 1996)
26. **Environment and Economics:** A survey of OECD Work
(OECD, Párizs 1992)
27. **Freeman, Paul K.:** Environmental Ghosts
(Risk Management, 1992/febr.)
28. **Healy, Patricia R. – Healy, John J. jr.:** Lender's perspectives on environmental issues
(The Appraisal Journal, 1992/jul.)
29. **Hevesi Zsuzsanna:** A biztosítási szabályozás közgazdaságtana
(Biztosítási Szemle, 1990/8.-9.)
30. **Kék Mónika:** Környezet–Felelősség–Biztosítás – Környezeti felelősségbiztosítási rendszer, mint a környezetvédelmi célú gazdasági szabályozás egy lehetséges eszköze
(BKE szakdolgozat, Budapest 1996)
31. **Kék Mónika:** Környezet–Felelősség–Biztosítás, avagy reflektorfényben a környezeti felelősségbiztosítás (OTDK dolgozat, Gödöllő 1996)
32. **Kerekes Sándor-Deniss Rondinelli-Vastag Gyula:** A vállalatok környezeti kockázatai és a vállalatvezetők felelőssége
(Közgazdasági Szemle, 1995/9.)
33. **Kerekes Sándor-Kindler József (szerkesztették):** Környezeti kockázat- és üzleti menedzsment
(Egyetemi Jegyzet, Budapest 1995)
34. **Kerekes Sándor:** A környezetgazdaságtan alapjai
(BKE Környezetgazdaságtani és Technológiai Tanszék, Budapest 1995)
35. **Kerekes Sándor:** Javaslat a felelősségbiztosítási rendszer létrehozására
(NAPI, 1993 nov. 13. p. 15)
36. **Kerekes Sándor:** Javaslat a kötelező környezeti felelősségbiztosítási rendszer létrehozására
(ÖKO Rt. által készített KTM tanulmány, 1993)
37. **Kerekes Sándor; Szilávik János:** Gazdasági kiútkeresés – Környezetvédelmi stratégiák
(KJK, Budapest 1989)
38. **Kiss Nóra (összeállította):** A felelősségbiztosítás tendenciái a piacgazdaságban
(Biztosítási Szemle, 1992/4.)
39. **Kiss, A.; Shelton, D.:** Manual of European Environmental Law
(Grotius Publications Ltd., Cambridge 1993)
40. **Klein, Denis F.:** Protecting clients from environmental exposures
(American Agent & Broker, 1992/nov.)
41. **Lábady Tamás:** Fejezetek a felelősségbiztosítás köréből
(Pécs 1989)

42. **Meyers, Robert K.:** Environmental Insurance
(Business Insurance, 1993/aug.)
43. **Nemzeti Környezet és Természetpolitikai Konceptió**
(KTM, 1996)
44. **Opschoor, J. B.; Lohman, A. F. De Savorin; Vos, H. B.:** Managing the Environment –
The role of economic instruments
(OECD 1994, Report of a Survey)
45. **Pácsi Erzsébet:** A környezeti felelősségbiztosítás bevezetésének dilemmái
Németországban c. tanulmányára
(KTM tanulmány, 1996)
46. **Pácsi Erzsébet:** A környezeti felelősségbiztosítás magyarországi bevezetésének
lehetőségei
(KTM tanulmány, 1995)
47. **Pácsi Erzsébet:** A privatizáció környezetvédelmi aspektusai
(Külgazdaság, 1994/4.)
48. **Pácsi Erzsébet:** Privatizáció és környezetvédelem
(Ipargazdasági Szemle, 1994/3.)
49. **Palánkai Tibor:** Az európai integráció gazdaságtana
(AULA, Budapest 1995)
50. **Pearce, David W. – Turner, R. Kerry:** Economics of Natural Resources and the
Environment
(John Hopkins University Press, Baltimore 1990)
51. **Pigou, A.:** The Economics of Welfare
(Macmillan, London 1920)
52. **Sántha Attila:** Környezetgazdálkodás
(Akadémiai Kiadó, Budapest 1993)
53. **Schmidheiny, Stephan:** Changing Course
(Massachusetts Institute of Technology, 1992)
54. **Slater, Bruce Robert:** Pollution solution for banks
(Banker's Monthly, 1992/jan.)
55. **Taxation and the Environment – OECD Complementary Policies**
(OECD, Párizs 1993)
56. **Tietenberg, Thomas:** Environmental and Natural Resources Economics
(Harper Collins Publishers, New York 1992)
57. **Zoltán Ödön:** Kártérítési felelősség a környezet védelmében
(Akadémiai Kiadó, Budapest 1985)